

פריפריאליים בצריח

זהויות צבאיות בשירות החובה התומכ"לי

רס"ן לימור פומרנץ-זורין

רמ"ד מחקר פא"ר, אט"ל

בתקופה שבה נשברים שיאי המוטיבציה לשירות קרבי והילולת ה"גיוס לכול" נמשכת במרץ, מבקש המאמר הנוכחי להישיר מבט לשירות החובה הלא קרבי המתקיים בשולי הלחימה – לטכנאים, למאחזקים, לאפסנאים ולמש"קי השלישות והפקידים המכונים בדרגון הצבאי־אכ"אי "תומכי לחימה ביחידות קצה".

הקטגוריה הביורוקרטית־טכנית הזו טומנת בחובה עולם ומלואו של חיילים, עיסוקים ואתרים צבאיים מגוונים, שהמכנה המשותף להם הוא שני לאווים – לא לוחמים שמשרתים ביחידות שהן לא "משולש הברזל" (תל השומר, צריפין והקריה). שני הלאווים

האלה מגדירים את גבולותיו של המקום התומכ"לי, המרחב הצבאי שבין השירות הקרבי לשירות העורפי. המחקר שעיקריו יוצגו כאן חושף, באמצעות מתודה איכותנית וניתוח המשלב בין רמת הפעולה (agency) לרמת המבנה (structure), את הזהויות הצבאיות המתהוות במפגש שבין הפרט למקום התומכ"לי: "שותפים ללחימה", "תומכים בלוחמים" ו"גיובניקים בשדה". פירוק הקטגוריה הכוללנית של "תומכי לחימה ביחידות קצה" והדיון בזהויות השונות, מזמין מפקדים, קציני כ"א ואנשי מד"ה בצה"ל להאזין לקולות החיילים שמאחורי התקנים ולהתמודד עם הסוגיות הנוקבות שהם מעלים.

רקע, מטרה ושיטה

על רקע קשיים מתמשכים באיוש חלק מהתפקידים תומכי הלחימה בצה"ל, התקיימה באכ"א עבודת מטה בנושא תמרוץ חיילי חובה המשרתים כ"תומכי לחימה ביחידות קצה". במסגרת זו התבקשתי בתחילת 2008 לקיים מחקר שיייע בקבלת ההחלטות ביחס לסוגי התמריצים שישגרו לחיילים להתמיד בתפקידים האלה לאורך שירותם. מטרת המחקר הייתה לעמוד על תפיסות, דימויים ועמדות של חיילים המשרתים בתפקידים תומכי לחימה ביחידות קצה ביחס לשירותם, ובאמצעות הבנה מעמיקה של חוויות השירות התומכ"ל, להציע כיווני עשייה אפשריים.

אוכלוסיית המחקר - חיילים בשירות חובה המשרתים בתפקידים "תומכי לחימה ביחידות קצה" על פי הפירוט הבא: חיילים המשרתים בגדודים, מפקדות חטיבה ובה"די זרוע היבשה, חיילים המשרתים בתפקידי נהיגה, מערך טכני, מנהלה ונ"מ בחיל האוויר, וחיילים המשרתים במערך הטכני מבצעי, נהיגה ומנהלה בחיל הים. השיטה - לצורך המחקר נקבעו שמונה קבוצות מיקוד: שש קבוצות של חיילים המשרתים ביחידות ושתי קבוצות של חניכים בקורסים בבה"ד 20. בארבע מתוך שש קבוצות המיקוד של החיילים השתתפו חיילים בעלי ותק של ארבעה עד שמונה חודשי שירות, ובשתי הקבוצות הנותרות ראינו חיילים ותיקים יותר המשרתים בתפקידם שנה וחצי ויותר. קבוצות המיקוד של משרתי החובה התקיימו בממד"ה במהלך ינואר 2008; קבוצות המיקוד של חניכי הקורסים התקיימו בבה"ד 20. בכל אחת מהקבוצות השתתפו 10-12 חיילים.

ניתוח התמלילים של קבוצות המיקוד נעשה בשני שלבים עיקריים - בשלב הראשון ניתחתי כל תמליל בנפרד תוך התמקדות בתפיסות העיקריות, בדימויים ובטיעונים שעלו בו ביחס לשירות. בשלב השני בחנתי את התמלילים כמכלול וביקשתי לזהות דפוסים וחיבורים ביניהם.

מסגרת מושגית לדיון

מה זה "תומך לחימה"?

אף כי המושג "תומך לחימה" (תומכ"ל) הוא מטבע לשון רווח בצה"ל, אין לו הגדרה ברורה - האם מדובר בתפקידי "צווארון כחול" כמו נהגים, טכנים, עובדים כלליים ומכונאים? האם מדובר במכלול התפקידים הכרוכים במתן שירות ללוחמים, ואז גם חובש, מש"קית ת"ש ומדריך ספורט המשרתים לצד לוחמים הם תומכי לחימה? ומה פשר הביטוי "תומכ"ל בשדה"? ומה בינו לבין "תומכ"ל ביחידות קצה"? במסמך "זירת התומכ"ל - מיפוי ראשוני",

עומדת פישר (2003) על העובדה כי בעוד שבמילונים הצבאיים ישנן הגדרות רבות ל"לוחם" ולמערכי הלחימה השונים, לא קיימת בהם הגדרה מפורשת למונח "תומך לחימה". המונח הקרוב ביותר שהיא מצאה הוא "מערך הסיוע המנהלתי" (combat service support organization), "המערך שמאורגנים בו גורמי הסיוע המנהלתי לסוגיהם במסגרת כוחות היבשה וכוחות השדה, באופן שיוכל לתת לכוחות הלוחמים את הסיוע

(זכויות חיילים בודדים, תשמ"ש) ומהטבות נוספות (מימון קורס פסיכומטרי, טיסות בארץ, נעלי ריצה, שוברים לקורס פסיכומטרי, נופשים ועוד). תגמוליהם של החיילים המוגדרים תומכי לחימה נמוכים מאלה של הלוחמים אך גבוהים מאלה של העורפיים. בהקשר זה מן הראוי לציין את "תעודת הלוחם", תעודה המוענקת ללוחמים שהשלימו שירות של שנה לפחות בלחימה. התעודה מקנה למחזיק בה הטבות כספיות (כגון הנחות ברשות גדולות ובבתי קולנוע), אך נראה כי חשיבותה העיקרית היא סמלית. מראיונות עם חיילים עולה כי דווקא ההטבות הלא חומריות הגלומות בה, כמו למשל האפשרות להיכנס לבסיסים צבאיים בלבוש אזרחי, הן אלו שהופכות אותה לסמל סטטוס נחשק (פומרנץ-זורין, 2005). בעוד שהמושגים "מערך הסיוע המנהלתי" וה"שירותים" מתייחסים לתפקידים צבאיים מסוימים, ההגדרה של אכ"א אינה מצביעה על תפקידים או

ההגדרה האכ"אית על פיה "תומך לחימה" הוא כל מי שמשרת ביחידה קדמית ואינו לוחם, מוצאת את ביטויה הביורוקרטי בקובצי הרישום האישי (בימ"ס) בשדה "אופי שירות", שלו שלושה ערכים אפשריים:

לוחם - בעל מקצוע לחימה המשרת ביחידה קדמית.

תומך לחימה קרבי ותומך לחימה מסייע קרבי - לא לוחמים המשרתים בגדודים ובחטיבות. יתר/עורפי - כלל המשרתים שאינם לוחמים ואינם משרתים ביחידות קדמיות (המכונים בשפת העם ג'ובניקים).

ההבחנה בין שלושה סוגי שירות בצבא החובה: לוחם, תומך לחימה ועורפי, מהווה בסיס למדיניות התגמול הדיפרנציאלית הנהוגה בצה"ל בעשור האחרון. בהתאם למדיניות זו, הלוחמים מתועדפים ביחס לאחרים, ונהנים מדמי קיום מוגדלים, ממענקי שחרור ופיקדון גבוהים יותר, מסייע ת"ש מוגדל

המנהלתי הנחוץ למילוי משימותיהם. למערך זה מערכי משנה הבנויים והמאורגנים לפי ארגון המערך הלוחם ולפי צרכיו, והם חלק הכרחי ובלתי נפרד מכל יחידה ועוצבה שבכוחות השדה. מערך זה כולל גופים אלו: הספקה, רפואה, חימוש, משטרה צבאית, פיקוח תנועות ושלישות" (המילון למונחי צה"ל בהוצאת אג"ם-תנה"ד אצל פישר, 2003).

מושג אחר שיכול לשפוך אור על טיבם של "תומכי הלחימה" הוא מושג השירותים (services):

"כינוי של גופים ועל פעולות שנועדו לסייע לפעולתם של כוחות אחרים, בעיקר כוחות לוחמים". על פי המילון, בצבא ארה"ב נמנים עם ה"service corps" חילות השלישות, התחזוקה, הרפואה, שירותי הדת, הפרקליטות, החימוש והתובלה (מילון דביר למונחים צבאיים, אצל פישר, 2003).

**בצוד שהמושגים "מערך
הסיוע המנהלתי"
ו"שירותים" מתייחסים
לתפקידים צבאיים
מסוימים, ההגדרה של
אכ"א אינה מצביעה על
תפקידים או על מערכים
מקצועיים, אלא על
סביבת השירות כמימד
היחידי המבחין בינם לבין
כל יתר ה"לא לוחמים"**

הגדרה זו מעידה על עוצמתה של הדיכוטומיה הצבאית הבסיסית בין לוחם ו"לא לוחם" ובין "חזית" ל"עורף", לפחות ככל שהדבר נוגע לצבא החובה. ההנחה המובלעת בהגדרת התומכילי על פי סביבת השירות היא שאם אתה לא לוחם, אז "לא חשוב" מה המקצוע או התפקיד שלך, מה "שחשוב" הוא האם את/ה נמצא/ת במקומות ה"נחוצים" (יחידה קדמית) או שלא. במילים אחרות, הצבא רואה לוחמים ולא לוחמים, זו ההבחנה הבסיסית והיא גם היררכית: לוחמים למעלה, לא לוחמים למטה. בקרב הלא לוחמים קיימת הבחנה בין אלו שמשרתים באופן ישיר, יחסית, את הלוחמים ואת הלחימה, אותם הוא מכנה תומכילי, לבין אלו שמשרתים ב"עורף", וזוכים לכינוי המלבב "יתר". הניסיון לענות על השאלה "מיהו תומכילי" מלמד שיש במונח הזה מימד מובנה של עימות וערפול.

מצד אחד, זהו שם תואר למערכים מקצועיים המספקים שירותים למערכים הלוחמים. במובן זה חיל השלישות, התקשוב, הלוגיסטיקה, החימוש והרפואה הם חילות תומכילי. מצד שני, לא כל המשרתים במערכים הללו מוכרים על ידי הצבא כ"תומכילי לחימה", שכן ההגדרה הרשמית ל"תומך לחימה" מצומצמת יותר, ומתייחסת רק למשרתים בגדודים ובחטיבות המרחביות ("תומכילי לחימה קרביים"), וזאת על בסיס הגדרה נגיבית של המקצוע (לא לוחם). המונח "תומכילי לחימה ביחידות קצה", שעמד במרכז עבודת המטה באכ"א (ובאמצעותו הוגדרה גם אוכלוסיית המחקר הנוכחי), מתייחס לקבוצה רחבה יותר של משרתים מזו שמוגדרת באופן רשמי כ"תומכילי לחימה", שכן יחידות קצה הן לא רק גדודים או מפקדות חטיבה מרחביות. כאשר ביקשתי, במסגרת ההיערכות למחקר, להבין למי מתכוונים כשאומרים "תומכילי לחימה ביחידות קצה", הוסבר לי כי "תומכילי ביחידות קצה" זה בגדודים, אחר כך מפקדות חטיבה,

על מערכים מקצועיים הנחשבים "תומכילי לחימה", אלא על סביבת השירות כמימד היחידי המבחין בינם לבין כל יתר ה"לא לוחמים". ניתן לסמן שתי משמעויות עיקריות שיש להגדרה הזו:

ראשית, ביחס להגדרות האחרות שצוינו כאן, זוהי הגדרה מצמצמת, שכן רק חלק מהמשרתים בחילות הסיוע המנהלתי/שירותים עומדים בקריטריון של "שירות ביחידה קדמית". כך למשל, במערכים הטכנו-לוגיסטיים בצה"ל (המערך הטכני, שירותי מחנה, נהיגה, אלקטרוניקה) משרתים "רק" 25% עד 40% ביחידות קדמיות. מכאן, על פי הגדרת אכ"א, רוב המשרתים במערכים האלה אינם נחשבים לתומכילי לחימה. בהקשר זה מציינת פישר (2005) את ההבחנה הנגזרת מהגדרה זו בין תומכילי לחימה קרביים לבין תומכילי לחימה כלליים. הראשונים הם מי שמשרתים בתפקידים טכנו-לוגיסטיים ביחידות קדמיות (ועל כן "נהנים" ממעמד רשמי של תומכילי); האחרונים הם מי שמשרתים בתפקידי תמיכה טכנו-לוגיסטיים בכל הדרגים שמעל גדוד וחטיבה, ונחשבים מבחינה פורמלית ל"עורפיים". שנית, הגדרת "תומך לחימה" על פי מקום השירות ולא על פי מקצוע או תפקיד, יוצרת קבוצה הטרוגנית מאוד, בדומה לשונות הרבה בקבוצת ה"עורפיים". מדובר באנשים המשרתים במגוון רחב מאוד של תפקידים (חלקם בעלי יוקרה וסטטוס וחלקם נמוכי סטטוס, בחלקם מאוישים על ידי בוגרי מסלולים קדם-צבאיים ובחלקם על ידי לוחמים לשעבר), כאשר הדבר היחידי הקושר ביניהם הוא השירות ביחידה קדמית. זאת בניגוד ללוחמים, שעל אף השונות שקיימת גם בקרבם בין זרועות ובין יחידות, חולקים זהות צבאית משותפת של "לוחם": הוכשרו כלוחמים, נהנים מיוקרה רבה ומסטטוס צבאי גבוה, מבצעים משימות הכרוכות במגע ישיר עם האויב ו/או בקרבה לשדה הקרב!

של משרתי חובה הוא התפקיד/המערך. ראו למשל פומרנץ-זורין, ל. (2006). סקר עמדות משרתי חובה 2006, ענף מחקר, ממד"ה.

1 ביסוס מחקרי לכך ניתן למצוא בסקרי עמדות משרתי חובה, מהם ניתן ללמוד כי ההבדלים בעמדות ביחס לשירות בין לוחמים, תומכילי ועורפיים (ע"פ הגדרת המערכת) הם קטנים יחסית, וכי המשתנה המבחין ביותר בין קבוצות

תל השומר, הקריה וצריפין?

2 בהקשר זה נאמר לי במפורש כי המחקר אמור לסייע למקבלי ההחלטות "לדעת מה צריך לעשות כדי שאנשים ירצו להיות שם [ביחידות קדמיות, ל"פ]. מה ייחד אותם מתומכ"ל שמשרת בקריה או בצריפין".

מפקדות חטיבה ובה"די זרוע היבשה, חיילים המשרתים בתפקידי נהיגה, מערך טכני, מנהלה ונ"מ בחיל האוויר, וחיילים המשרתים במערך הטכני מבצעי, נהיגה ומנהלה בחיל הים". מכאן, שמבחינת המערכת הצבאית "יחידת קצה" היא שם קוד ליחידות ובסיסים מגוונים, בעיקר של זרוע היבשה, שאינם חלק מ"משולש הברזל" העורפי -

מפקדות אוגדה סדירות, בסיסי הדרכה של יחידות השדה ואחר כך יחש"מים במקצועות קריטיים, ואחריהם חיל האוויר וחיל הים ביחידות הקשות שלהם, טייסות ונ"מ". באותה רוח, במסמך הזימון שיצא מטעם חטיבת תומכ"א לגורמי שלישות בזרועות, נכתב אילו חיילים יש לשלוח לקבוצות המיקוד: "חיילים המשרתים בגדודים,

מבחינת המערכת הצבאית, "יחידת קצה" היא שם קוד ליחידות ובסיסים מגוונים, בעיקר של זרוע היבשה, שאינם חלק מ"משולש הברזל" העורפי - תל השומר, הקריה וצריפין

ההתנהגות במסלול השירות הזה ממוקד, לאורך השנים, ברמת הפרט (מוטיבציה לתפקיד, תפיסות ביחס לשירות) במערכים שזוהו כבעייתיים בהיבטים של שרידות במקצוע ונשר משירות, כמו מערך הנהיגה והמערך הטכני (דברת, 1989; אנגלדר ושקד, 1996).

פישר (2003) מצינת כי ההתמקדות ב"קש"י ההסתגלות" ו"חוסר המוטיבציה" של אוכלוסיית תומכי הלחימה הובילה לשני מאמצים ארגוניים עיקריים - האחד מיוני, בניסיון לפתח מערכת מיון ייחודית שתאפשר מיצוי טוב יותר של כ"א, והשני בתחום הדימוי של החילות והמקצועות תומכי הלחימה. העובדה ששני המאמצים הללו לא צלחו, מסכמת פישר, מעידים כי התמודדות עם קש"י המערך תומך הלחימה מחייבת נקודת מבט רחבה החורגת ממישור הפרט, וממקדת את הדיון בהיבטים המערכתיים של "תומכי הלחימה".

מנקודת מבט מערכתית, עיסוק בתומכי לחימה מחייב התייחסות למנגנוני הייצור של תומכי הלחימה בצבא, כלומר למכלול התהליכים והמבנים המעצבים את מערך תומכי הלחימה ומציבים אותו כמערך שבו מתגלים כל הקשיים הללו. היבטים מבינים בולטים בייצור התופעה של "תומכי הלחימה" הם מדרג השיבוץ, המגדיר אילו יחידות זכאיות לאיזה כ"א, ורשימת המקצועות (רמ"צ) המגדירה לכל מקצוע את הדרישות המינימליות במדדי המיון הראשוני: פרופיל, קב"א, עברית, קה"ס, צת"ה (ציון תכונות התנהגות). מנגנונים אלה מסבירים במידה רבה את בעיות "ההסתגלות" בקרב תומכי הלחימה - מדובר בתפקידים שמיקומם במדרג השיבוץ אינו גבוה, שכן קודמים להם תפקידי לחימה ותפקידי "צווארון לבן" המבוססים על איתור ומיון מוקדמים, והם מאוישים על ידי שיעור גבוה יחסית של חיילים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך ו/או בעלי נתוני מיון נמוכים.

לצד המנגנונים הללו מתרחשים בצבא ובחברה תהליכים המשפיעים גם הם על עולם תומכי הלחימה: סטטוס חברתי נמוך למקצועות

תומכי לחימה בשיח הארגוני ובמחקר

העיסוק הצבאי-אכ"אי בתומכי לחימה הוא לרוב בהקשרים שליליים של פערי איש, תדמית ירודה, בעיות מוטיבציה, חוסר הסתגלות, ליקויי שירות ונשר. בדיקה לכך, העיסוק של מדעי

"צווארון כחול", הידלדלות החינוך הטכנולוגי, הפניית בוגרי בתי ספר עיוניים למערך הטכני, חיזוק מעמד הלוחם והדגשת תרומתו הייחודית תוך כרוסום במעמדם של המשרתים בתפקידים אחרים - כל אלה מעצבים את זירת תומכי הלחימה, הן במישור הפרט (מוטיבציה, הסתגלות, התנגדות) והן במישור הארגוני (הסתמכות גוברת על איתור כ"א בשלב המלע"ב, תגמולים חומריים).

מיפוי מנגנוני הייצור של התומכ"ל הוא תשתית להבנת המורכבות הבסיסית של מסלול השירות הזה בצבא החובה - הפער בין מיקומו הנחות בהיררכיית היוקרה לבין אופי השירות, שהוא לעתים תובעני ומייגע לא פחות מהשירות במסלולים היוקרתיים בשירות החובה. זהו הבסיס לטענה כי השירות כתומכ"ל הוא "צבא החובה האמיתי", שכן בצבא הזה מתממשת התביעה הרפובליקנית מהפרט לשרת את מולדתו ללא תמורה, בניגוד, למשל, לתגמולים החומריים והסימבוליים שמפיקים המשרתים בלחימה ו/או בתפקידי "צווארון לבן", וכאן במיוחד בא לידי ביטוי מימד החובה והכפייה, שכן רוב המשרתים באתרים האלה שובצו בו בניגוד לרצונם (בן אליהו ולרר, 2009). במודל "שלושת הצבאות" שלהם מבחינים בן אליהו ולרר בין שלושה מביי יסוד של שירות החובה, שלכל אחד מהם עקרונות מארגניים ייחודיים: צבא 1 ("צבא העלית"), צבא 2 ("צבא החובה"), צבא 3 ("צבא השירות הצבאי"). צבא 1 הוא הצבא הלוחם: "צבא העלית" כולל את יחידות הלחימה ובמרכזן היחידות ההתנדבותיות, כגון טיס, חובלים, סירות ויחידות חי"ר התנדבותיות. זהו האזור "העוסק בעשייה הצבאית הלוחמנית הטהורה, וככזה מגלם הן צבאיות אידיאלית והן גבריות לוחמנית אידיאלית" (בן אליהו ולרר, 2009, עמ' 398). צבא 1 מובנה כאזור היוקרתי ביותר של הצבא: הוא ליבת העשייה הצבאית והשירות בו מזוהה עם ערכי היסוד של האתוס הרפובליקני - הקרבה, תרומה, נאמנות ופטריוטיזם.

צבא 2 הוא ה"אחר" של "צבא העלית": "צבא זה מורכב מתפקידי עזר וסיוע מקצועיים

- לוגיסטיים וטכניים - הממוקמים ביחידות השדה, בסדנאות החימוש, בבסיסי ההובלה, בבתי המלאכה ובמוסכי המטוסים" (שם, עמ' 399). התפקידים של צבא 2, שברובם קיימים בשוק העבודה האזרחי, אינם מגלמים את הצבאיות הלוחמנית האידיאלית. המבנה השלישי בצבא החובה, צבא 3, כולל תפקידים שעיקרם תמיכה באדמיניסטרציה הצבאית, לרוב ביחידות מטה עורפיות: פקידות/ים, נהגי בוס, עובדי ניקיון ותחזוקה ("עובדי רס"ר"), ש"ג וכן תפקידים משרדיים כמו מש"ק מחשב, מש"ק מידע וכיו"ב. העיקרון המנחה בשיבוץ כוח אדם לצבא זה, שיוקרתו נמוכה, הוא התוצאתיות: בצבא 3 משרתים חיילים שנפסלו לשירות בשני הצבאות האחרים (מטעמים בריאותיים, גופניים, נפשיים או סוציו-אקונומיים) וחיילים מתנגדי צבא 2, שצבא 3 מציע להם "עסקת שירות" משופרת - שירות שולי וחסר יוקרה אך בתנאים נוחים (שם, עמ' 401).

הניתוח של בן אליהו ולרר משלב בין רמת המבנה לרמת הפעולה (agency) ומדגיש את הזיקות שמתקיימות בניהן. השפעה הדדית בין פעולה למבנה באה לידי ביטוי בטיעון לפיו התנגדותם של החיילים בצבא 2 למיקום הנחות שנכפה עליהם מכוננת מחדש את נחיתותם של הצבא הזה; היא יוצקת תוכן למושג "איכות נמוכה" ובכך מתחדדים ההבדלים בינו לבין הצבא הלוחם ובמיוחד האתרים ההתנדבותיים בלחימה: "חיילי צבא 2 מזוהים בצבא כ"בעלי איכות נמוכה", והתנהגויות ההתנגדות שלהם משמשות ליצוק תוכן ולהגדיר מהי אותה "איכות נמוכה". דמותו של החייל הבלתי תורם והבלתי מסתגל מהווה יגוד לדמותו של החייל המתנדב, הפטריוט והתורם. בכך מאפשרים חיילי צבא 2 לכוון את חיילי צבא 1 כבעלי "איכות גבוהה" ולמצב את צבא 1 בראש היררכיית הזהויות הצבאית" (שם, עמ' 400).

התנגדות כתמה מרכזית בשירות תומכי הלחימה תופסת מקום מרכזי בעבודתה של עשון לוי (2006), העוסקת בהתהוותן של זהויות צבאיות מזויות מגדרית. עשון לוי מתחח את הזהות של חיילים בתפקידים תומכי לחימה כ"גבריות

של הבית", שכן להבנתה, הזהות הגברית של חיילים בתפקידים אלה שואבת את עיקר כוחה מהספירה הפרטית של הבית והמשפחה. הישענות על הבית והמשפחה מתבטאת, בין היתר, בהתנגדות למשמעת ולסמכות צבאית: "בהתנגדות למשמעת הצבאית החייל מפגין גבריות לא צבאית המדגישה שוויון בין גברים. זוהי הגבריות של מי שמוכיח שהוא לא 'פראייר' - מי שלא 'פראייר' הוא יותר גבר, יותר אסרטיבי, פועל באופן אוטונומי" (רוניגר ופינגה, 1993, בתוך: עשון לוי 2006, עמ' 17).

מניתוח זה עולה כי בעיות המשמעת של חיילים בתפקידים תומכי לחימה המפורשות על ידי המערכת הצבאית כחוסר הסתגלות, הן למעשה תגובות זהותיות של המשרתים ב"צבא הכפייה", שכן ההתנגדות היא התגובה של המשרתים לכוון הכפייה המופעל עליהם.

בעבודתו על תהליך הסוציאליזציה של חיילים תומכי לחימה לשירות הצבאי, טוען חזום (2009) כי הטריונות הכלל צה"לית נועדה "למשמע, למשטר, להשקט ולהניע קבוצות גדולות של מתגייסים המיועדים לשוליים הארגוניים, ואשר אינם מיועדים להרוויח מתגמולי הזהות והיוקרה המקושרים לשירות הצבאי" (שם, עמ' 26). החיילים המיועדים לתפקידי צווארון כחול מגיבים לפרקטיקות ההנחתה וההשקטה שמופעלות עליהם בטריונות בדרך של התנגדות, ביסיון להיטיב את מצבם. מזווית זו, התנהגויות המוגדרות במונחים של סטייה, כמו התעמתות עם מפקדים, עריקויות, נפקדויות ופניות מרובות למרפאה ולקב"ן, הן צורות של התנגדות ברמת הפרט. חזום טוען שלצד המימד האינסטרומנטלי של ההתנגדות, כלומר פעולות שנועדו להיטיב את מצבו של הפרט המתנגד, יש בהתנגדות גם מימד אקספרסיבי, כאשר הפרט מפגין את סירובו לקבל את המקום הנחות הנכפה עליו. הוא מביא את הפטור הרפואי מנעליים צבאיות כדוגמה להבעת התנגדות: "נעלי הצבא הגבוהות והאחידות מהוות סממן של החייל הראוי והממושטר. נעילת נעלי התעמלות אזרחיות מסמלת שחרור מן הדמות הזו גם בתוך המסגרת הצבאית. המסר שכמו מועבר על ידי הטריון הוא

המורכבות הבסיסית של השירות תומך הלחימה נעוצה בפער בין מיקומו הנחות בהיררכיית התפקידים הצבאיים, לבין נחיצותו והיותו תובעני במסלולים היוקרתיים בשירות החובה

המוכר לנו כיום, קרי מוטיבציה נמוכה לשירות במסלולים הללו, אינו "עובדת טבע". על בסיס הבנה זו ניתן לשאול מה גרם לשינוי ובאיזו מידה המערכת הצבאית מעצבת את מסלולי השירות האלה כ"חצר האחורית" של השירות הצבאי. שאלות כאלה על תומכי לחימה יכולות להישאל רק מעמדה שאינה מקבלת כמובן מאליו את השיח הארגוני, הממקד את תשומת הלב בפרט הלא מוטיבציוני והלא מסתגל. דוגמה לניתוח המאתגר את ה"מובן מאליו" בהתייחס לתומכי הלחימה

שהטירון נמצא מחוץ ל"משחק" החייל התקני, ולכן גם מחוץ לאחיותו של הכוח הפועל עליו" (שמ, עמ' 33).

מימד נוסף בהסתכלות מערכתית על תומכי הלחימה הוא פרספקטיבה היסטורית ביחס למערך הזה. כך למשל, העובדה כי בשנת 1959 המקצועות המבוקשים בקרב מלש"בים היו מקצועות טכנו-לוגיסטיים³, מעידה כי המצב

3 ריב ואמיר (1963): סקר מלש"ב הראשון 1959. העדפת תפקידים (מקצועות): לפי דירוג רוצה במיוחד (ובסוגריים כלל הרוצים): טכנאי קשר 30% (60%), מכונאי כלי רכב 28% (55%), מכונאי מטוסים 27% (53%), נהג 26% (53%), טייס 23% (45%), אלחוטן 16% (47%), צנחן 16% (38%), ימאי 18% (37%), שרטט 14% (37%), פקיד 15% (34%), שוטר 11% (27%), חובש 10% (25%), רובאי 7% (25%), צוללן 7% (22%), איש צוות טנק 6% (21%), תותחן 5% (24%), מחסנאי 6%

(18%), פלס 5% (21%), טבח 2% (6%). כלומר, אז התפקידים העיקריים היו המקצועות הטכניים בני המרה (קשר, מכונאי, נהג, אלחוטן), רק אחר כך מקצועות קרביים יוקרתיים (טייס, צנחן), אחריהם תפקידים משרדיים נמוכים, ובסוף תפקידי לחימה רגילים (מתוך מאגרי ידע מוקד ידע צבא חובה, ענף מחקר, ממד"ה).

(קרבה ללחימה וחשיפה לסיכון ללא שינוי ברמת הרובאות ובסטטוס), והשנייה קשורה לצורך בשינוי הסגנון הפיקודי של מפקדים במערך תומך הלחימה מניהול לפיקוד.

ממצאים והבנות עיקריים מהמחקר

המפגש הבלתי אמצעי עם החיילים בקבוצות המיקוד המחיש עד כמה תומכי לחימה ביחידות קצה הם קבוצה מגוונת ביותר. ההטרורגניות הזו

מתבטאת בראש ובראשונה במאפייני שירותם, כמו התפקיד, סוג היחידה, החיל/זרוע, אך גם באופן שבו הגיעו לשרת בתפקיד ועמדותיהם כלפיו. זה כמובן נובע מאופן הגדרתם על פי סביבת השירות ולא על פי התפקיד/מקצוע. לטענתי, ההטרורגניות הזו מיתרגמת לתגובות זהותיות שונות. באומרי "תגובות זהותיות" אני מתכוונת לאופן שבו המשרתים האלה מגדירים את עצמם, למי הם שואפים להידמות, מהי תגובתם להבחנות ולהגדרות הרשמיות, מחד, ולמאפייני השירות שלהם, מאידך. בסעיפים הבאים אתאר את המגוון הזה

עומדות סוגיות של "הפעלת הכוח" תומך הלחימה במציאות שבה מיטשטשות הבחנות מסורתיות בין מצב שלום למצב מלחמה ובין חזית לעורף. לטשטוש זה, כך עולה מהמחקר, היו השלכות על דפוסי פעולתם של הכוחות תומכי הלחימה: קרבתם ללחימה (ב"גאות ושפל" הגיעו תומכי הלחימה עד לקווי העימות) הגבירה את הדמיון בינם ובין הכוחות הלוחמים, שינתה את מערכת היחסים ההיררכית שבין ספק ללקוח למערכת יחסים של שיתוף פעולה, והבליטה תפיסות של "מקצועיות" על פני תפיסות של "שירות". לשינויים אלה בדפוסי הפעולה של תומכי הלחימה יש

משמעויות הן ברמה הארגונית והן ברמת הפרט (פישר, 2005). ברמה הארגונית נטען כי "דפוסי החירום אינם מחלחלים לשגרה, ודפוסי ההתנהלות בשגרה אינם מאפשרים טשטוש זה" (שם, עמ' 21). בניסיון להסביר את הפער בין ההתנהלות בשגרה לבין ההתנהלות בחירום, מציעה פישר כי טשטוש ההבחנות חזית-עורף וספק-לקוח מערער על ההיררכיה הארגונית, המעמידה בראש את הלוחמים ומייחדת אותם משאר המשרתים. ברמת הפרט מזהות שתי סוגיות משמעותיות - האחת מתייחסת להפרת החוזה הפסיכולוגי בין החייל תומך הלחימה למערכת הצבאית

ניתן למצוא בעבודותיו של ספראי (2003; 2005). במחקר "אפיון אפיקי הפטור משירות סדיר" מנתח ספראי (2003) מגמות בשיעורי הפטור משירות סדיר לאורך שלושה עשורים. מהמחקר עולה, בין היתר, כי בעוד שבעבר היה ייצוג גבוה ללוחמים בקרב מקבלי הפטור, כיום הפטור הוא במובהק תופעה תומכ"לית, שכן רוב מוציאי הפטור נמנים עם אוכלוסיית הצווארון הכחול - נהגים, טבחים, עובדים כלליים, אפסנאים וכו'. ספראי מסביר כי השינוי המהותי באפיון התפקודי של מקבלי הפטור, מקורו במדיניות של רא"ל רפאל איתן בסוף שנות ה-70, ששינתה את דפוסי השיבוץ ללחימה: אם עד אז שלטה בקרב גורמי השיבוץ התפיסה של "כל בחור טוב לנשק", וכל בעלי הכושר הקרבי הופנו ללחימה, הרי שבתקופתו החלה מגמה של הפניית אוכלוסיות "מועדות לנשירה" ישירות לחילות העורפיים. מדיניות זו הקטינה מאוד את שיעורי הנשר מהלחימה, והעבירה את תופעת הפטור למגזר תומכי הלחימה, ובמיוחד לתפקידי הצווארון הכחול.

הבנה נוספת בייחס למערך תומך הלחימה בצה"ל מתקבלת מהמחקר על מגמות ארגוניות וחברתיות בקצועה (ספראי, 2005). בחינה של דפוסי היציאה לקצועה במערכים שונים מאמצע שנות ה-70 ועד סוף שנות ה-90, מעלה כי דפוסי היציאה לקצועה בתפקידי המנהלה הנמוכה (נהגים, אפסנאים, עובדים כלליים, טבחים) ותומכי הלחימה בשדה נחלשו לאורך השנים. בהתייחס לתומכ"ל בשדה כותב ספראי כך: "מסוף שנות ה-80 קיימת ירידה בשיעור הקצינים מקרב תומכי הלחימה, זאת למרות העלייה בתנאי האיכות הראשוניים של תומכי הלחימה [...] יש לחדד את הנתון ולומר כי מספר תקני הקצועה בתפקידים תומכי לחימה לא הצטמצם בהכרח. אך איוש התקנים נעשה ממקורות חיצוניים - הקצועה הייעודית והקצועה הלוחמת שהופנו לתפקידים במערך התומכ"ל. נתון זה מסמל את מגמת היחלשות הקצועה במגזר זה, שאינו מצליח לגדל את כל הקצועה מתוך שורותיו..." (שם, עמ' 18). מקור נוסף ללמידה על תומכי הלחימה בצה"ל הוא העיסוק בהשלכות מאפייני הלחימה בעימות המוגבל על המערך תומך הלחימה (פישר, 2005). במרכז של עבודה זו

**ההטרוגניות הזו
מיתרגמת לתגובות
זהותיות שונות. באומרי
"תגובות זהותיות"
אני מתכוונת לאופן
שבו המשרתים האלה
מגדירים את עצמם, למי
הם שואפים להידמות,
מהי תגובתם להבחנות
ולהגדרות הרשמיות
מחד, ולמאפייני השירות
שלהם מאידך**

חויית השירות

חיילים אלה משרתים ביחידות מבצעיות בתנאים של בסיס סגור. מדבריהם מצטיירת תמונה של שירות תובעני הכרוך בעבודה מאומצת, בשעות פעילות ארוכות ובעומס תורניות:

"אנחנו מבצעים ואין לנו שעות, אנחנו יכולים להתחיל עבודה בשמונה ולסיים באחת בלילה [...] אם יש תרגיל בשבת מקימים אותנו, אין לנו ל"ז, כל הזמן אנחנו מסביב לשעון. בחודשיים האחרונים יצא לנו לסגור 21. בכלל, בתקופה של המלחמה אנשים סגרו חופשי 70 יום" (טכנאי קשר בח"א).

"אני עובדת ממש קשה, לא ישנה בכלל [...] חברות שלי, מש"קיות ת"ש בבא"ח או בבסיס פתוח, צוחקות עליי, שנה ותשעה חודשים בצבא סוגרת שבת לשלוש, עושה מטבחים כל הזמן, והם לא עשו את זה בחיים. מרגישים

באמצעות הבחנה בין שלוש זהויות צבאיות: "תומכים", "שותפים" ו"ג'ובניקים". ביחס לכל זהות יתוארו מימדים עיקריים בחויית השירות, המשמעות המיוחסת לשירות כתומכי לחימה והציפיות והתביעות של הקבוצה מהמערכת הצבאית.

"תומכים בלוחמים"

זהות זו יוצגה בקבוצות המיקוד בעיקר על ידי חיילים שנשרו ממסלולי לחימה, נשים המשרתות בגדודים וביחידות מיוחדות בח"א, וטכנאי קשר ומערכות נשק בח"א, וכן אנשי חימוש בגדודים (מאחזק נגמ"ש בגדוד הנדסה קרבית, מכונאי מרכבה בשריון). בהכללה, ניתן לומר שקבוצה זו מורכבת בעיקר ממי שבחרו לשרת בתפקידים האלה (בוגרי עתודה טכנולוגית, תפקידים "התנדבותיים" - תומכ"ל ביחידות מיוחדות בח"א) ומלוחמים לשעבר.

לוחמים. לוחם נכנס כדי לבצע משימה כלשהי, המשימה של תומכ"ל שונה והיא לתמוך בלוחם. וגם הלוחם עבר הכשרה מסוימת שאנחנו לא" (טכנאי חימוש בגדוד).

"אני רגישה תומכ"ל כי אני תומכת בלוחמים [...] מרגישה אחרת ממש"קית ת"ש בבקו"מ, מרגישה תומכת לחימה כי אני עוזרת ללוחמים" (מש"קית ת"ש בגדוד מוד"ש). חיילים אלה תופסים את עצמם כתומכים בלוחמים או בפעילות המבצעית, וזהו הבסיס לתחושת הנחיצות והחשיבות שהם חווים בשירות. הפעילות האינטנסיבית ותנאי השירות הלא נוחים הכרוכים בשירות כתומכ"ל, מקבלים על דם משמעות חיובית של השקעה, מקצועיות וסיפוק: "אני יודע כמה זה חשוב שיש אנשים שיכולים לתת את הנשמה, שאתה צריך אותם ברגע שהם הכי לא מוכנים לזה, לתת את העבודה כמו שצריך, אם זה רפואה, שלישות או כל דבר אחר" (מש"ק קשר בגדוד שריון).

"תמיד יש פעילות. איפה שצריך אותי. תמיד יש מה לעשות זה מעסיק, מעניין, קרעתי את התחת, הכשרתי את הכלי, עכשיו הגדוד ויכול לזוז כמו שצריך, זה סיפוק" (מאוזק נגמ"ש בגדוד הנדסה קרבית).

"אני גם מרוצה מהעבודה שלי, כל עבודה

(תצפיתנית לשעבר בגדוד 636).

"... אנחנו גדוד נייח על כל גבול הצפון, הכול על הקו, על הגדר [...] גם מבחינת החוויה. במלחמה למשל הרגשתי חלק ממהו, הכנו אוכל לחיילים שיצאו לשטח, כשהיו נפגעים תמכנו בהם" (מש"קית ת"ש בגדוד מוד"ש).

"אצלנו נותנים להם את המענה, נגיד במודיעין יש מבצע, אנחנו יושבים, עושים מפות, נותנים ללוחמים [...] כשיש מבצע - מושכים מפות, מדביקים, מחלקים אותם, מביאים למג"ד - יושבים על המבצע" (מש"קית מודיעין בגדוד בגולני).

"כרגע כל החטיבה באימון במדבר יהודה ואנחנו זדים יחד איתם [...] בגדוד צנחנים שזז כל הזמן, לוחמים בדיוק כמונו עושים שמירות כל הזמן, יש עבודות בדיוק כמו לוחמים, רק שאני עובד במשרד והם תופסים קו..." (מש"ק שלישות בגדוד צנחנים).

מה זה מבחינתם להיות תומכ"ל?

"אני, מהיום הראשון שאני בצבא אמרו לי שאני תומכ"ל. אני מקבל את זה - תומך בלוחמים מבחינת מענה בעבודה. אם יש אימון או פעילות אני מטפל בזה [...] אם נותנים לי כינוי אז תומכ"ל זה מתאים. אנחנו לא ג'ובניקים ולא

את זה מבחינת הנפצות, מסדרים, ניקיונות" (מש"קית ת"ש בגדוד מוד"ש).

"אפשר להגיד שיש לנו מלא שמירות - סבבה, גדוד מבצעי - אבטחת מחנה, שתי עמדות ועוד כל מיני [...] בקצרה יוצא מצב שיש גם יציאות חצאים וגם הרבה לשמור. זה תנאים כמו של עליית משמר [...] המ"פ של המפקדה מעמיס לנו הרבה עבודה, כי הוא רוצה שהכול יהיה פיקס ומשימות ופעילויות יזומות. יוצא שאנחנו עושים הרבה בנוסף לעבודה שלנו" (מש"ק קשר בגדוד שריון).

"בהשוואה לתקופת הלחימה שלי אני מרגיש שהיום יש לי פחות זמן. היום בין השמירות אני חוזר לעבודה הרגילה שלי" (מש"ק שלישות בגדוד צנחנים).

"אנחנו צריכים להגיע לפלגת האימונים, אני מתחילה לעבוד ב-08:00, ב-23:00 חוזרת מאימון [...] צריך למשוך ציודים מכל מיני בסיסים בארץ, לפעמים יורדים פ"מים (פעילות מבצעית), זה הבלת"ם - את רוצה לצאת ביום חמישי הביתה, גם אם את לא תורנית [...] קורה שהחזירו אנשים מהבית" (אפסנאית ביחידה מיוחדת בח"א).

המשרתים הללו פועלים ביומים לצד לוחמים ועם לוחמים. בין אם הם משתייכים ליחידה לוחמת או ליחידה מקצועית, הם נמצאים ב"שטח", מתחככים בלוחמים ובפעילות המבצעית: "מתעסקים במענה קשר, בחיל האוויר במטוסים. שת"פ של ירוקים, כל היחידות הקרביות, שייטת, אגוז, גולני וגם יחידות קרביות של חיל האוויר, וגם יחידות אזרחיות, רפא"ל. נותנים את הקשר ואם זה אומר להגיע עד הקצה (עזה, לבנון) [...] לבוא להקים קרון תק"ש, נותנים את הקשר, נשארים בשטח, מתנהלים עפ"י ההנחיות של הצח"ם [...] חוץ מאינטנסיביות של כושר קרבי אנחנו חיים בשטח, נמצאים עם כלים מסוכנים ועם כל ההנחיות המסוכנות, נמצאים בעזה בשוטף, נמצאים בכל מקום עם גורמי חוץ, גורמים ירוקים וגורמים של חיל האוויר" (טכנאי קשר בח"א).

"הייתי בתפקיד שנחשב קרבי (תצפיתנית), הייתי יכולה להגיע ל-24/3, כל היום עם לוחמים, ואנחנו יוצאים איתם לשטח לסירורים ולמצערים"

ה"תומכים בלוחמים" אינם מערערים על ההבחנה ההיררכית בין לוחמים, תומכ"ל ועורפיים. הם מקבלים את המדרג המכתיב להם מקום משני, והתביעות שלהם הן במסגרת "כללי המשחק" המוכרים

ומול סביבתם:

"אני עובד קשה והרבה ואני אוהב את העבודה [...] עדיין אנחנו לא עושים יומיות ואנחנו עדיין באמצע, זה סוג של ג'ובניק וטוחן, בשביל מה? למה זה תורם? יש אנשים שחושבים שזה הכי קרוב להיות לוחם, והיו לי אירועים שאמרתי 'זה תפקיד מעניין' - זה קשור לשלדג וללוחמה, גם אני יוצא לשטח ועושה דברים, אם אני לא יכול להיות לוחם. מצד אחד - סבבה היינו בג'נין, מוציאים אותנו לפעולות יזומות וזה אקשן ונחמד, ועשינו סיור עם מג"ב ומארב. מצד שני - מה אני משלה את עצמי? אני ג'ובניק אז מה אני הולך בעצם ועושה את השטויות האלה?" (מש"ק קשר בשריון).

"אני עושה אותה רמה כמו לוחם, לא אגיד כמו סיירת ממש אבל אני עושה רמה, הייתי בעזה, כל הזמן היו צוחקים עליי, אבל הם לא יודעים שבלעדיי הם [...] כי אני מן הסתם נותן קשר למטוסים, אפשר להבין כבר למה זה מיועד. אז היו אומרים, מה אתה עושה סתם, אתה ג'ובניק, ישר רואים, אין לך נשק, סיכות, אז אתה אפס תכל'ס. אבל בלעדיי אותו בן אדם הוא אפס. זה הקטע שבצבא לא נותנים כבוד לתומכים. רק ביחידה שלך מכירים אותך, נותנים לך את הכבוד, אבל מבחוץ אתה סתם אחד שטוחן וזהו" (טכנאי קשר בח"א).

התביעה מהמערכת הצבאית

ה"תומכים בלוחמים" אינם מערערים על ההבחנה ההיררכית בין לוחמים, תומכ"ל ועורפיים. הם מקבלים את המדרג המכתיב להם מקום משני, והתביעות שלהם הן במסגרת "כללי המשחק" המוכרים. לפיכך, הם מצפים בעיקר לפעילות שתבטא הכרה בחשיבותם של המשרתים בתפקידים תומכי לחימה: "מודעות. כשהייתי בתיכון לא ידעתי שיש דבר כזה [תומכ"ל], רק כשהגעתי לצבא [...] ברגע שידעו שתומכי לחימה מקבלים משכורת גבוהה יותר, או אם יסבירו בתיכונים על תומכי הלחימה, שזה יותר נחשב

היא קשה פיזית ומנטלית כשעובדים עד שעות מאוחרות. הדברים הטובים, התוצאה שאם צריך לתקן משהו ואתה בסוף מתקן אחרי 4-3 שעות עבודה, וכשחוזרים מאיזה מבצע אומרים 'תיקנת', זה סיפוק" (מכונאי מרכבה בגדוד). "יש את החברה שבאו לתרום, באו בכיף, לא רוצים יומיות. להיות תומכ"ל זה לתת מעצמך, לא להוציא גימ"ל כל הזמן. יש מי שעושה יומיות ויש מי שנותן מעצמו" (מש"קית קישור ביחידה מיוחדת בח"א). לצד תפיסות חיוביות של נחיצות, תרומה ומשמעות בשירות, המשרתים האלה חווים תסכול ממה שהם תופסים כחוסר הכרה והוקרה מצד הצבא. הדבר המטריד ביותר, כך נראה, הוא הדימוי שלהם כג'ובניקים, בעוד שהם תופסים את עצמם כקרובים יותר ללוחמים:

"מה שקורה זה שתומכי לחימה עושים הרבה עבודה, לא פחות מהלוחמים עצמם. בלי תומכי לחימה הלוחם לא יכול לעשות שום צעד בשטח. שום יחידה בכל צה"ל לא 'כל הכבוד' או 'פה' [...] הם מכירים רק לוחמים או ג'ובניקים. הם לא מכירים את כל האמצע, ואם אנחנו לא נעבוד אז הרבה חילות וסירות היו מושבתים [...] מבחוץ לא מכירים אותנו. אנשים אומרים ישר לפי רמה או לפי משכורת אתה ג'ובניק, אז מה כבר אתה עושה?" (טכנאי קשר בח"א). "כל פעם שאני פוגש חברים שלי לוחמים הם לא מבינים שגם אצלי העבודה קשה. מסתכלים עליי כזה... לוחם לא יודע מה הולך במפקדה..." (מש"ק קורסים בגדוד נח"ל).

"אני מרגישה יותר קרובה למי שנמצא ביחידה קרבית, כי העבודה לא נגמרת, זה יותר אינטנסיבי וקשה. אתה לא מרגיש קרוב לג'ובניקים, אבל אנשים מסתכלים עליך ככה וזה קשה" (מש"קית ת"ש בגדוד מוד"ש). "יש טבחים שנמצאים בעומק הגבול, רחוקים מהמפקדה, רק שהלוחמים יותר קרובים, אבל אנחנו ממש אחריהם" (מש"ק שלישות בגדוד צנחנים).

המתח הכרוך במיקום בתווך שבין הלוחם לג'ובניק מתבטא בכינוי "ג'ובניק טוחן" שה"תומכים" מתמודדים איתו בינם לבין עצמם

שבמאפייני השירות שלהם הם אינם נבדלים מהלוחמים - בנוסף לדמיון בתנאי השירות (יציאות, תורנויות ושמירות), הם מציינים תמונה על פיה גם מבחינה מקצועית-תפקודית ההבדלים בינם לבין הלוחמים אינם כה חדים. זהו מימד זהותי מרכזי שמבחין בינם לבין תומכ"ל אחרים. הן התומכ"ל ה"תומכים" והן התומכ"ל ה"ג'ובניקים" מקבלים את ההבחנה בינם לבין לוחמים כמוכנת מאליה. סביבת השירות המשותפת ממנה נגזרים תנאי שירות דומים אינה מטשטשת, מבחינתם, את ההבחנה ה"טבעית" בין לוחמים ללא לוחמים. התומכ"ל ה"שותפים" מבטאים תפיסה שונה -

אני לא מרגיש הבדל בין תומכ"ל ללוחם, אבל מרגיש הבדל במשכורת, בהטבות. לא מקבל אותן הטבות כמו הלוחמים, שומר כמו כל לוחם אחר, עושה עבודות רס"ר ומטבחים בדיוק כמו לוחם, מרגיש הבדל לא מוצדק" (טכנאי ב"מ).

"אצלנו אין דבר כזה, מטוס יכול לעשות טיסה כל הזמן. אומרים לנו יש שלוש טיסות אז עובדים, ופתאום אומרים לנו יש עוד אחת, או שעובדים עד אחת בלילה, שתיים בלילה, לא יודעים מתי זה יגמר. אני נשאר בבסיס, פעם בשבועיים אני חוזר הביתה. חצאים: כל השבוע בבסיס וחמישי שבת בבסיס. את יכולה לישון ופתאום יש אזעקה שצריך

מג'ובניקים, זה יעזור. צריך הרבה יותר מודעות" (מש"קית ת"ש בגדוד מוד"ש).

"עוד לפני הגיוס צריך להראות את החשיבות של תומכ"ל. אם עשו יום חילות על יחידות קרביות ולא התייחסו לתומכ"ל, אז לא חשבתי על תומכ"ל... כי זה מה שראיתי. צריך לתת לזה יותר חשיבות, ואז מבחינה חברתית זה יתפוס... תומכ"ל צריך איזה משהו שיתן לו לא רק מבחינת ת"ש... משהו שהוא יכול להתגאות בו... יומיות זה לא גאוה" (טכנאי קשר ביחידה מוכרת בח"א).

משרתים שאינם מוגדרים מבחינה רשמית כתומכי לחימה, כמו טכנאי קשר בח"א, מצפים לקבל את ההכרה שתזכה אותם בדמי קיום מוגדלים ובהטבות נוספות.

"שותפים ללחימה"

זהות של "שותפים ללחימה" יוצגה בקבוצות המיקוד בעיקר על ידי טכנאים ב"מ ומכונאי מטוסים בטייסות מבצעיות, וכן אפסנאי בשריון, מכונאי תומ"ת בתותחנים והנדסאי אלקטרוניקה בביסלמ"ח. רוב המשרתים האלה הגיעו לתפקידיהם דרך מסלול קדם צבאי של שוחרות בבתי ספר טכניים ועתודה טכנולוגית (י"ג-י"ד), מיעוטם הם לוחמים לשעבר.

חויית השירות

שירות בתנאי בסיס סגור, עומס משימות וקרבה ללוחמים ולפעילות מבצעית הם מימדים מרכזיים גם בחויית השירות של ה"שותפים ללחימה", אך בשונה מקבוצת ה"תומכים", חיילים אלה מדגישים את הדמיון בין מאפייני הפעילות שלהם לאלו של הלוחמים שלצדם:

"מרגיש תומכ"ל, אבל מבחינת יציאות טוחן בדיוק כמו לוחם, שבת לשלוש, חצאים. יש עובדי רס"ר שיוצאים חופשי כל הזמן, יש חמ"ליסטים שעושים 11/2. לנו יש יציאות של לוחמים" (אפסנאי בגדוד שריון).

"רוב השירות שלי בחצאים כמו הלוחמים אצלנו. אני מרגיש תומך לחימה שתופס תקן בדיוק כמו קצין לוחם. אולי כושר אין לי בדיוק כמוהם, אבל

הם מערערים על ייחודיות הלוחמים ועל המעמד המועדף שלו הם זוכים. כך למשל, בקרב טכנאים ב"מ רווחת התפיסה כי הם יכולים להחליף לוחם, אך לוחם אינו יכול לבצע את תפקידם, וכי ההבדל היחידי בינם לבין לוחמים הוא שהאחרונים הוסמכו לרמת רובאות 03:

"אנחנו פורסים איתם בשטח באותם מקומות בדיוק, מסתכלים על אותו מסך... אני יכול לעשות מה שהם עושים והם לא, אני יכול ללחוץ על כפתור...". (טכנאי ב"מ).

"הם עושים את המשמרות בקרון, לשבת מול המסכים ולצפות, אנחנו רק גף טכני, רק לדאוג שהמכשירים יעבדו כמו שצריך. הייתי אומר שזה

לקום ולרדת איך שאת, אין לך שעות. לפעמים יש שבועות שאנחנו נשארים עם הטייסים רק למקרה שיהיה משהו, כוונות. אין שעות מסוימות בדרג א" (מכונאי מטוסים).

"בחימוש בתור מכונאי אנחנו כל הזמן בשטח. צמוד ללוחמים ולקצינים לעתיד. אבל אני בצד, אני עושה עבודה יותר קשה מהם. אין אצלנו כ"כ הבדל בין לוחמים לתומכ"ל, היינו עושים מטבחים, יציאות גרועות. מה זה עושה? תחושה של ניצול. קצת מבאס, המשכורת נמוכה יותר, הדברים הקטנים האלה, זה מבאס כי אנחנו עושים את אותה עבודה" (מכונאי תומ"ת בשבטה).

העמדה הבסיסית של משרתים אלה היא

הרבה יותר מורכב..." (טכנאי בנ"מ).

משרתים אחרים מדברים על האחריות הרבה הכרוכה בתפקידם, או על נחיצותם על מנת "להוכיח" כי עבודתם חשובה לא פחות, ואולי אף יותר, מזו של הלוחם:

"אנחנו בודקים את המטוסים, חותמים על המטוס, על החיים של הטייס. אני שומר על החיים שלו. אחראי על חיי אדם. האחריות שלי יותר גדולה משל הטייס. לא מזלזל בעבודה שלהם ובמה שהם עושים, אבל אני מסכן גם את עצמי וגם אותם" (טכנאי מטוסים).

"אנחנו מחזקים, מחמשים מא' ועד ת', אם הטכנאים לא יהיו, הטייסים לא יטוסו. התפקיד שלנו אפילו יותר מתומכ"ל" (מכונאי מטוסים).

בהתייחס לסיכון החיים, שעלה כמימד מרכזי בהבחנה בין לוחמים ולא לוחמים, נשמעו שתי טענות - האחת היא שגם הם כתומכי לחימה נמצאים בסיכון, בין אם בשל קרבתם לאזורי לחימה או בשל אופי עבודתם, והשנייה היא שגם הלוחמים שלצדם אינם מסכנים את חייהם:

"אם אני נקלע לקטע קרבי שאנחנו נכנסים אליו אני צריך לפעול איתם אותו דבר גם. אני יוצא לשטח איתם... שנינו מגיעים לאותו קו, בוא נגיד ככה" (טכנאי נשק בטייסת).

"ההבדל היחידי הוא סיכון חיים. אבל גם אני מסכן את החיים שלי כשאני מגיע איתו [...] פעם תומכ"ל לא היו מעורבים כמו היום עם לוחמים. באימונים היו נשארים במפקדה. היום אתה בדיוק כמו לוחם - נע עם נגמ"שים ופומ"ות עם הקשר וכל הציוד, ישן בשטח עם שק"ש. פעם האימונים היו של לוחמים, היום זה גם שלנו" (אפסנאי בגדוד שריון).

"בכל הטייסות בארץ היו אנשים שאיבדו ידיים ורגליים. זה הסיכון הגדול שבלעבוד במטוסים. דבר ראשון הכלי עצמו מסוכן. אפשר להישאב לבפנים, להיגרס, לגמור את החיים בשנייה. המטוס הוא כלי נשק, מטרתו להרוג" (טכנאי מטוסים).

"...הלוחמים לא עושים בדיוק לחימה ותומכי לחימה מבצעים את כל הדברים, שמירות וכל זה, דברים שהם מהותיים, הם מבצעים בעצמם את כל הפעילויות, והלוחמים מקבלים את כל ההכרה כי הם מוגדרים כלוחמים" (טכנאי ב"חרב מגן").

"נ"מ זה לוחמים שיושבים בקרון, לוחצים על

כפתורים ולא עושים כלום" (טכנאי בנ"מ).

"אז יש לוחם במסייעת של גדוד, הוא רק תופס מרגמה, הוא לא מסתכן בכלל" (הנדסאי אלקטרוניקה, ביסלמ"ח).

בנוסף להדגשת הדמיון בינם לבין הלוחמים, זהותם של תומכ"ל אלה כ"שותפים לחימה" נסמכת גם על ידי סימון ההבדלים בינם לבין תומכ"ל אחרים, שנתפסים כפחות קרביים מהם. הם מלינים על גבולותיו הרחבים של המושג "תומכ"ל", שמטשטשים את ההבדלים המשמעותיים שקיימים, לתפיסתם, בינם לבין בעלי תפקידים אחרים:

"החמ"ליסטים ביום יום הם סתם יושבים בחמ"ל. במלחמה או בתרגיל הם נכנסים לשטח ביחד עם הנהג של המ"פ מפקדה והוא אמור להיות הסמב"ץ של המלחמה. בקשר לאפסנאות, למשל, במלחמת לבנון הייתי שם, לא כמו הטבחים. נגיד וקרה מקרה שטנק קיבל איזשהו טיל, אנחנו נכנסים לשטח לתת ציוד, וזה עושה אותנו יותר תומכ"ל. יש מחלקות יותר תומכות ויש פחות תומכות. לא מזלזל באחרים, כל תפקיד חשוב, למשל, במלחמה מבחינה לוגיסטית - לתת מענה לוגיסטי לכל המחלקות לעשות מלאים מחדש, מים, סולר, לקחת ציוד בלאי וכו' [...] מי תומך באמת? אני מסכן את החיים שלי כמו לוחם, עובד רס"ר מנקה את הבסיס" (אפסנאי בגדוד שריון).

"הבעיה להפריד בין התומכ"ל - אלה שמגיע להם ואלה שלא" (הנדסאי אלקטרוניקה בביסלמ"ח).

"אם מגדירים מישהו כתומך לחימה, או שלא נכנסו לזה מספיק לעומק או... גם טבח הוא תומך לחימה, גם נהג הוא תומך לחימה, אז מי לא תומך לחימה?" (מפקד מערכות קשר טקטי בח"א).

מה זה מבחינתם להיות תומכ"ל?

המשרתים האלה יוצקים למונח "תומכ"ל" משמעות שונה: התפיסה כאן היא לא של תמיכה או סיוע, אלא של שותפות. הם כתומכי לחימה חשים כי שירותם הוא שווה ערך לזה של הלוחם לצדו הם משרתים. בהשוואה ל"תומכים", שבמוקד זהותם כתומכי לחימה עומד מתן השירות ללוחמים, כאן עומדת תפיסה "עצמאית" יותר של מקצועיות

ה"שותפים ללוחמים" מערערים על ההבחנה בינם לבין הלוחמים, הן בהתייחס למאפייני השירות, והן בהתייחס למימד הסיכון

מחנה וחימוש - אפסנאית, טבח, נהגת, פקיד, אופטיקאים, מכונאי רכב, מאחזקת נגמ"ש ואמל"חיסט.

חויית השירות

חיילים אלה משרתים במחנות של יחידות לוחמות (המחנה של יהל"ם, המחנה של פלס"ר שריון), בבסיסי הכשרה בדרום (בית הספר לתותחנות בצאלים) או בגדודים (נ"מ, תותחנים, גדוד קשר בח"א). בדומה לתומכ"ל האחרים, גם חיילים אלה משרתים בתנאים של בסיס סגור, וזה מימד מרכזי מאוד בחויית השירות שלהם. בהשוואה לתומכ"ל אחרים, שציינו היבטים של עומס, אינטנסיביות וקרבה ללוחמים ולפעילות המבצעית, משרתים אלה התמקדו בקושי לשרת בבסיס סגור: "קשה. כשפעם ב... חוזרים חמישי-שבת הביתה. אנחנו לא נמצאים בשטח, אבל עדיין צריכים לסגור כמוהם ולעשות שבתות כמו שהם. מבאס. להגיע ב-8:00 בבוקר לנשקיה [...] זו עבודה קשה מבחינת שעות, 8:00 עד 18:00 ולדעת שאני מטר מהבית ואני צריך לישון בבסיס" (אופטיקאי ביהל"ם).

"אנחנו סוגרים כמו לוחמים [...] אתה מגיע למצב שאתה מגיע הביתה אחרי שעשית חצאים ואתה מת - אין חיים, לא יוצא, לא עושה כלום..." (אמל"חיסט בפלס"ר שריון).

מרגישים את הצבא ומרגישים שאתה תורם" (הנדסאי אלקטרוניקה, ביסלמ"ח).

התביעה מהמערכת הצבאית

התביעה העיקרית של משרתים אלה היא שוויון בינם לבין הלוחמים המשרתים לצדם. הדוגמה שחזרה בהקשר זה היא זו של אנשי החימוש בחוליות החימוש בגדודים (חט"פ), שבתום שירות של שנה מקבלים תעודת לוחם ולמעשה נחשבים מבחינה רשמית ללוחמים.

"צריכים להחשיב אותנו כלוחמים כי אנחנו עושים את כל העבודה" (מכונאי מטוסים). "אצלנו הלוחמים מקבלים תעודת לוחם. אני טוחן בדיוק כמוהם ואין סיבה שלא אקבל תעודת לוחם, שנחשב כלוחם" (ר' צוות פטריוט בנ"מ). "לדעתי ברמה א+ אין צורך בהגדרת תומכ"ל, זה אותו דבר" (טכנאי בנ"מ). "בהשוואה בין לוחמים ותומכ"ל צריך להגדיר מה לוחם עושה, במה זה שונה ממני ואת הסיבה לשוני. אם יש שונה אני אסכים לזה שאני טוחן שבתות והוא יוצא. אני לא רואה את זה" (טכנאי נשק בח"א).

"ג'ובניקים בשדה"

זהות תומכ"לית זו יוצגה בקבוצות המיקוד על ידי חיילים בתפקידי פקידות, שירותי

(ההבחנה בין תפיסה של "שירות" לתפיסה של "מקצועיות" נדונה בעבודה העוסקת בהשלכות העימו"ג על תומכי הלחימה, ראו פישר, 2005).

על בסיס תפיסה זו הם מרגישים שמעמדם כתומכי לחימה עושה להם עוול, שכן הם עושים כמו לוחמים ומקבלים פחות - פחות הערכה והוקרה, פחות תגמולים והטבות.

"בסופו של דבר זה [...] המורל שהחיילים מקבלים כתומכי לחימה. אתה עושה אותו דבר ודואג לצידוד שלו, ואתה באותו מיקום וסיכון, ואומרים שאתה לא רואה את התוצאה [...] אתה דרג ב'. תצא עם נשק, תעשה אותו דבר אך בסוף אתה לא לוחם וזה לא אותם תנאים... מרגיז שמפרידים בינינו בכסף והכול" (טכנאי נשק בח"א).

"אני אישית הייתי כמו לוחם מבחינת שמירות, אפילו יותר, תופס כיתת כוננות יחד איתם, יוצא בדיוק כמוהם, אם לא יותר גרוע. בסופו של דבר, אני לא מקבל והם כן. לא מקבל תגמול שהם מקבלים. כל הדרך העליתי את זה ואיפשרו זה מציק" (ר' צוות פטריוט).

"אין פה צדק. למשל במלחמה הגדוד שהייתי איתו, גדוד מילואים, התפרס, ואני הסתובבתי איתו והרגשתי בדיוק כמוהם רק לא יריתי מהכלי. אז הוא ישתחרר ויקבל הטבות ואני אקבל, אבל פחות ממנו ולא כמוהו" (מכונאי תומ"ת בשבטה).

קיפוח הוא מרכיב בולט מאוד בזהות התומכ"לית הזו - הם חשים מקופחים ביחס ללוחמים, לא רק בהיבטים פורמליים של דמי קיום והטבות. כך למשל, הם מלינים על כך כי לתומכי לחימה, בניגוד למה שמקובל בקרב הלוחמים, אין משמעות לוותק, ואין הקלות בתורניות ובמשמעות לוותקים. לצד הקיפוח והמרמור צוינו גם היבטים חיוביים של השירות, כמו הווי חברתי, תחושת סיפוק מהתרומה והשתתפות בפעילות המבצעית:

"החבר'ה בבסיס זה מה שעושה את השירות, זה הכול החבר'ה" (אפסנאי בגדוד שריון). "הייתה התרגשות מזה שהמטוס חוזר בלי פצצות שאתה מילאת. במלחמה מילאנו פצצות והמטוס חזר בלי זה, זו התרגשות, אני שמתי את זה. היינו רושמים את השמות על הפצצות, ואחר כך רואים את זה בחדשות" (טכנאי מטוסים). "יש יתרונות כתומכ"ל,

בבקעה, עמדות כמו פחונים בעזה" (אמל"חיסט בפלס"ר שריון).

מימד נוסף שבוטל בחוויית השירות של חיילים אלה הוא הכפייה והחובה שהם מייחסים לשירות כתומכי לחימה. בעוד שהלוחמים והג'ובניקים נתפסים כמי שבחרו להיות כאלה, שירות כתומכי לחימה מזהה אצלם עם כפייה וחוסר בחירה: "זה בד"כ דבר שנכפה, בד"כ אדם רוצה להיות לוחם או ג'ובניק. אף אחד לא בוחר. עושים 11/3, בטח שלא עושים טירונות 02 כדי לעשות 11/3" (עובד כללי בשריון).

"לא רציתי להתפנות בכלל, הכריחו אותי בכוח לעשות את זה... שזה משהו שאני לא אוהב..." (מכונאי רכב בהנדסה קרבית).

"זה חלק בחיים שאין מה לעשות. זה חלק שאני חייב לעשות, גם אם אני לא רוצה, ולא טוב לי. אם יש מישהו שטוב לו... הייתי מרוצה אם לא הייתי תומכ"ל... אבל אני לא יכול לבחור... אני צריך להסתגל. אין לי יותר מדי... יש הרבה אנשים שרוצים להיות לוחמים..." (אופטיקאי ביהל"ם).

החיילים האלה מגיבים לכוח הכפייה המופעל עליהם באופנים שונים של התנגדות - לעתים מדובר בהתנגדות "סמויה", שעושה שימוש במנגנונים צבאיים המיועדים "לספוג" את ההתנגדויות (גורמי ת"ש, רפואה, ברה"ן), וחלקם ישירים - בעיות משמעת, עריקויות, פגיעה עצמית (מה שמכונה בז'רגון הצבאי "ליקוי שירות"). ההתנהגויות האלה נתפסות על ידם כאמצעים לגיטימיים בניסיון לשפר את תנאי השירות שלהם. האמירות המפורשות

"בתכל"ס, אני לא באמת עושה משהו, עובדת עד שלוש וזהו. לא עושה כלום בבסיס, מעדיפה לחזור הביתה [...] אני לא אעביר את השירות ככה, אני רוצה משהו שיאפשר לצאת כל יום הביתה" (פקידת מחסן בשבטה).

"מבחינת הווי כמעט ואין, זה יותר מרכז מילואים שיש עם אולי 15 סדירניקים וגם קב"נים שגרים באופקים או בקיבוצים ליד, ויש להם יומיות [...] סה"כ משעמם [...] אני אישית מעדיף לעבוד עד אחת עשרה בלילה כי אין לי מה לעשות. באמת אין מה לעשות אם אני מסיים בחמש... משחק כדורגל עם עצמי ועוד איזה מישהו" (פקיד בצאלים).

מהדברים עולה כי הקושי בבסיס הסגור הוא לא בהכרח עומס עבודה אלא היעדר משמעות - הם לא מרגישים נחוצים והשהות בבסיס נחוות כמיותרת. בדומה לכך, מאפיינים נוספים של השירות ביחידות קצה נתפסים אצלם כשליילים. פעילות בשטח, שמהווה מקור לגאווה אצל תומכ"ל אחרים, נתפסת אצלם כדבר לא רצוי, שיש להשתדל להתחמק ממנו, ואת עבודתם הם מתארים במונחים של "עבודה שחורה":

"...וכוונות לרובים ולהעביר זאת לאנשים שבשטח. לאלה שאיתי יצא הרבה פעמים, ולפעמים זה לישון בשטח. זה מבאס [...] נסיעות ליחידות לשטח פעם בחודש, פעמיים שלוש בחודש. עושים הצבעות, עדיין לא נפלת..." (אופטיקאי במחנה סירקין, יהל"ם).

"יש גם נסיעות לעזה, הקפצות, לא יצא לי וגם לא ייצא לי, במצב מלחמה אותי הם לא ימצאו בשטח..." (נהגת בגדוד קשר).

"זו עבודה שחורה, קחו נגמ"ש עזה כלי, זה מכונאות נגמ"ש, זו עבודה שחורה [...] ממש עבודה קשה, לא כדאי לכם לפרוק זח"ל באמצע שממה" (מאחזקת נגמ"ש בני"מ).

"היו תקופות שהייתי מגיע לבסיס בשביל לעבוד כמו חמור עד עשר בערב, וגם אחרי העבודה לעשות מטבח או לשמור, עובד כמו חמור עד מאוחר" (מכונאי רכב בבהל"ץ).

"אנחנו נקראים תומכי לחימה אבל העבודה שלנו נחשבת כמו של ג'ובניקים, אנחנו סוגרים כמו לוחמים, שמירות כמו כלבים, קור אימים

עבור ה"ג'ובניקים בשדה" להיות תומכ"ל זו העסקה הגרועה ביותר ששירות החובה יכול להציע - שירות בתפקיד לא משמעותי בתנאי שירות קשים. הפער הזה הוא בסיס לחוויה קשה של חוסר הוגנות, ניצול וניכור

העיקרית אליה הם שואפים היא בתנאי השירות:

"הייתי רוצה להיות ביחידה פתוחה עם תפקיד מעניין שלא אתבאס לבוא לבסיס, שארצה להגיע" (אופטיקאי בבית הספר לשריון).

"כמעט בכל עיר יש בסיס, כל אחד יכול להיות תומכ"ל ליד הבית שלו. נגיד אני תומכ"ל בפתח תקווה, אני אסיים את היום עבודה שלי ב-18:00 ואני מטר מהבית. אני אלך הביתה ואחזור למחרת ב-8:00 בבוקר" (אופטיקאי ביהל"ם).

"אם אנחנו גרים ממול, תנו לצאת הביתה. זה לא כמו הצפוניים והדרומיים (נהגת בח"א).

טבלה 1 – סיכום המאפיינים של שלוש הזהויות התומכ"ליות:

שותפים	תומכים	ג'ובניקים	
שותפות במשימה המבצעית דמיון ללוחמים - במשימות ובתנאי השירות	תמיכה בפעילות המבצעית קרבה ללוחמים	עבודה שחורה ניצול קושי חוסר משמעות	השוויות השירות
שירות תורם ומשמעותי, שווה ערך ללוחם	שירות נחוץ וחשוב	"העסקה הכי גרועה בעיר" - שירות לא משמעותי בתנאים גרועים	השוויות משמעות
ההבחנה הלא הוגנת בינם לבין הלוחמים	הפער בין תפיסתם העצמית כתומכ"ל לבין דימויים כג'ובניקים	הפער בין תפיסתם העצמית כחיילים עורפיים לבין מאפייני שירותם ה"קרבי"	מתח תסכול/מתח
חידוד ההבחנות בין תפקידים ומקצועות המוגדרים כתומכ"ל. מתח מעמד של לוחמים למשרתים בתפקידים קריטיים	חיזוק מעמד התומכ"ל בצבא ובחברה, הכרה רשמית כתומכי לחימה: משמעותיות חומריות וסמליות	הקלה בתנאי השירות, שירות עורפי בסגנון "משולש הברזל"	ציפיות ותביעות מהמערכת

יתן להצביע על מספר "צירים מארגנים" של הזהויות האלה, הנוצרות במפגש שבין הפרט למבנה הצבאי:

נקראים תומכי לחימה אבל העבודה שלנו היא של ג'ובניקים [...] אם כבר ג'ובניק אז עד הסוף. מה אני צריך לשבת בבסיס ולעשות חציאמז" (אמל"חיסט בפלס"ר שריון).

עבור המשרתים האלה, להיות תומכ"ל זו העסקה הגרועה ביותר ששירות החובה יכול להציע - שירות בתפקיד לא משמעותי בתנאי שירות קשים. הפער בין תנאי השירות העורפי לתנאי השירות ביחידות שדה הוא הבסיס לחוויה קשה של חוסר הוגנות:

"אלה שאומרים שהם ג'ובניקים רוצים להיות ביחידות כמו פה (תל השומר) ובקריה, לא עושים הרבה שם, יש איוש של 150% או כמו בווינגייט שיש שם איוש של 200%. אלה ג'ובניקים שעושים את היומיות שלהם כמה שעות או תשע עד חמש והם מבוססים, תנאים טובים. אלה שהמערכת במרכאות דופקת אותם, שמה אותם ביחידות כמו צאלים, חסרים שם לפחות 30-40 חיילים סדירים. חייל סדיר עושה גם שמירות, גם

אבט"שים, גם עבודות רס"ר בבוקר, גם את העבודה שלו. אין כ"א ולכן טוחנים שבתות. אם למערכת היה יותר שכל היו שופכים יותר ליחידות הקצה. אלה שפה טוחנים. לפחות אם היו לוחמים הייתה גאוה... פשוט רצו להיות ג'ובניקים והתערבבו במערכת ושמו אותם איפה שהם נמצאים" (פקיד בצאלים).

התביעה מהמערכת הצבאית

משרתים אלה נכספים לשירות העורפי ה"טיפוסי". הקושי שלהם נובע מהפער שבין תפיסתם את עצמם כג'ובניקים לבין התביעה הארגונית מהם לשרת בתנאים טובים יותר. עבור משרתים אלה, ההקלה

מעידות על היכור שלהם מהמערכת הצבאית, שנחווית כנוקשה ואטומה: "שלחתי 17 פעם (טופס 55). קיבלתי שתי תשובות שליליות... חמש בבה"ד 20 וארבע בבסיס אצלי וזה לא... צריך ללכת לראות קב"ן... לעשות בלגן [...] שוברים ידיים ורגליים, חבר שלי נפח את היד, אנשים מזיקים לעצמם כדי לצאת..." (אופטיקאי ביהל"ם).

"שווה לשבת בכלא חודשיים שלושה... תהיה חודשיים שלושה דפוק אבל לפחות לא תסבול..." (טבח בגדוד תותחנים).

"אני עושה את זה תמיד (מוציאה ימי גימ"ל בכוונה). אני עושה מטבח ארוך... אני צריכה להתחיל לנהוג... ועד שאני הולכת לישון, נותנים לנו שבוע שמירות" (נהגת בגדוד בח"א).

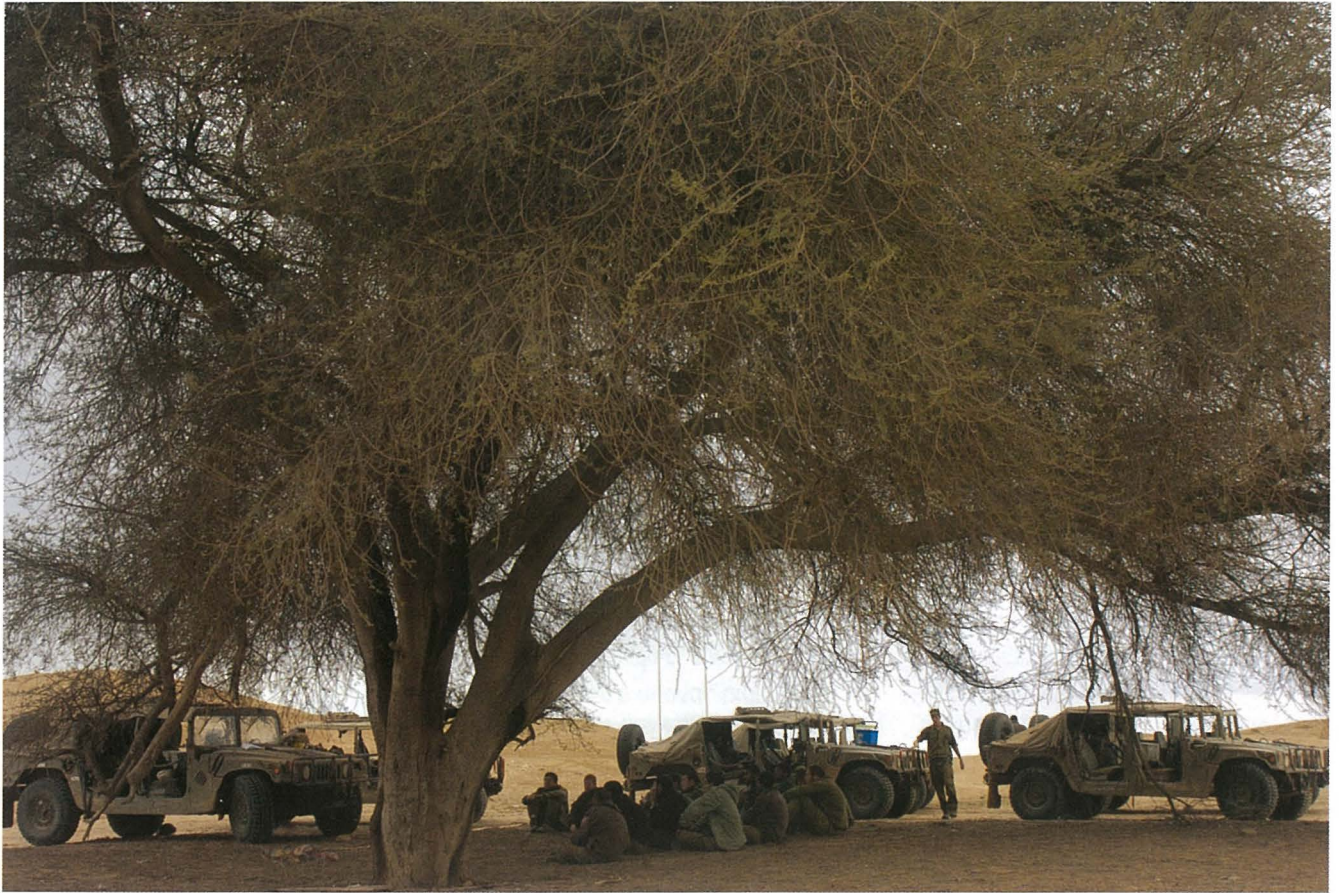
"אני לא עושה את העבודה, אני לא עושה כלום, אני מאחזקת נגמ"ש בכתוב, מה שאני עושה זה להיזז את הנגמ"ש, אני על תקן עציץ..." (מאחזקת נגמ"ש בני"מ).

מה זה מבחינתם להיות תומכ"ל?

משרתים אלו חשים שהם ג'ובניקים המשרתים בתנאים קשים בהרבה מהתנאים להם זוכים הג'ובניקים האמיתיים, אלו שמשרתים קרוב לבית, "עושים יומיות" ולא כורעים תחת נטל התורנויות המאפיינות בסיסים סגורים: "יש לי חבר שכיף לו ללכת לבסיס, הוא ג'ובניק, מנהיך ארבע-חמש מפות, מ-9 עד 12 הוא בבסיס והוא חוזר הביתה, הוא לא אוכל בבסיס, לא ישן בבסיס, לא יוצא למבצעים. אני לא ככה, אני ישן ואוכל בבסיס... אני פראייר, מה זה פראייר, מתוסכל שזה מה שבסוף קיבלתי" (אופטיקאי ביהל"ם).

"כמו שאני פקיד בצאלים, אני יכול להיות ליד הבית, בקריה או כאן, אותו הדבר בלי שמירות - שם יורדים משמירה למטבח, לרס"ר, עולים עוד פעם לשמור [...] נהגים אצלנו, סמב"ציות עושות מטבחים ועבודות רס"ר, פקל"שיות בד"כ אין להן כלום..." (פקיד בצאלים).

"זו יחידה לוחמת. כל היחידה, מי שאמור להיקרא ג'ובניק הוא תומך לחימה [...] אנחנו

ההבחנה בין קבוצות של תומכי לחימה מאפשרת לקיים דיון מנקודת מוצא שונה. לא עוד "תומכי לחימה בקצה" כמקשה אחת לא מובחנת, כי אם קבוצות שונות של משרתים שיש להם מאפיינים, ציפיות וצרכים ייחודיים

ללחימה. לא מקרי שנציגים בולטים של ה"זהות" הזו בקבוצות המיקוד הם גברים שהחלו את שירותם כלוחמים ובשלב מסוים עברו לתפקידים פקידותיים ונשיים. גם אלה וגם אלה נמצאים, כדברי אחד מהמראיינים, "מאחור" - במשרדי השלישות, הת"ש והאפסנאות. עם זאת, זהות של "תומכים" יוצגה גם על ידי חיילים בתפקידי "שטח", כמו מכונאי שריון, מאחזק נגמ"ש או טכנאי קשר בח"א, שדיברו במונחים של "עזרה" ו"תמיכה". מכאן, שתפיסת הקרבה-מרחק ללוחמים אינה מבוססת רק על מאפייני התפקיד ה"אובייקטיביים", ויש שונות באופן שבו מגיבים פרטים למבנה דומה. המרוחקים ביותר מהלוחם ומהלחימה הם תומכי הלחימה ה"ג'ובניקים" - מבחינה פיזית הם קרובים אולי ללוחמים, אך מבחינה מעשית ותודעתית הם קרובים הרבה יותר למשרתים העורפיים. "חוד החנית" או ה"חצר האחורית" - כאן

מרחק - קרבה ביחס ללוחם וללחימה: כל אחת מהזהויות מוגדרת ביחס ללוחמים וללחימה. הזהות הצבאית של ה"שותפים" מושתתת על הקרבה הרבה, לתפיסתם, בינם לבין הלוחמים. לא מדובר רק בקרבה פיזית (מקום שירות משותף, תנאי שירות דומים), אלא בתפיסה של שותפות מלאה במשימה הקרבית. יש כאן מרכיב חזק של הכרה בתלות של הלוחמים בתומכי הלחימה ובקריטיות שלהם לביצוע המשימה. המייצגים של זהות זו בקבוצות המיקוד היו טכנאים ב"מ ומכונאים בטייסות טיסה, וחיילים בתפקידי חימוש ולוגיסטיקה בגדודים, שמשימותיהם שלובות במשימה הקרבית. ה"תומכים" מכירים במרחק בינם לבין הלוחמים, ובמקביל מסמנים את המרחק הרב בינם לבין ה"ג'ובניק". בניגוד ל"שותפים", שתופסים את עצמם כחלק מהמשימה, חיילים אלה מדברים על עצמם במונחים של סיוע

הכוונה לאתרים הצבאיים שבהם מתעצבות הזהויות התומכ"ליות. אדגים את הנקודה הזו באמצעות המקרה של הנשים. הנשים ששייכות לקבוצת ה"תומכים" נחלקו לשתי קבוצות - נשים שמשרתות ביחידות התנדבותיות בתפקידי אפסנאות, או כאלה שמשרתות בגדודים לוחמים בתפקידי חינוך, מודיעין ות"ש. כולן עברו הליך של מיון לתפקיד וקיבלו הכשרה מקצועית. כלומר, מדובר בנשים שעושות, במונחים של המערכת, "שירות משמעותי", כלומר שירות בתפקיד שנחשב יוקרתי ותורם או ביחידה יוקרתית. עבור נשים אלה, התפקיד היוקרתי ו/או היחידה היוקרתי הם הבסיס למשמעות החיובית שהן יוצקות למושג "תומכ"ל". במילים אחרות, השירות ב"חוד החנית" מיתרגם אצלן לזהות תומכ"לית חיובית ("תומכים"). תפיסה שונה בתכלית יוצגה על ידי נשים בתפקידי צווארון כחול: נהגת, מאחזקת נגמ"ש ואפסנאית (ביחידה רגילה). עבורן השירות בתפקידים האלה הוא כורח או ברירת מחדל, ולא עניין של בחירה. בניגוד למש"קית הת"ש ולאפסנאית ביחידה המובחרת, אין בשירותן אלמנטים של התנדבות, יוקרה או משמעות. בהיעדר עוגנים חיוביים להגדרת זהות ושייכות, הן חוות את שירותן במושגים של כפייה, בזבוז זמן וניצול.

בהקשר זה ראוי להתייחס לזיקות שבין חלוקת העבודה הצבאית למשתנים חברתיים. מנגנוני השיבוץ והמיון מתבססים על מדדים צבאיים, הנקבעים לכל המתגייסים על פי אמות מידה אחידות, אך הם מושפעים ממאפיינים סוציו-דמוגרפיים, שכן הרקע המשפחתי והחברתי של המתגייסים מעצב את המטען שמביאים איתם המתגייסים - עמדות, ציפיות, כישורים ויכולות. המערכת הצבאית מאבחת את המטען הזה (במונחים של כשירות רפואית, איכות, מוטיבציה), ובהתאם לכך מנתבת את כוח האדם למסלולים השונים. ההסתמכות הרבה על יכולות וכישורים שמביאים המתגייסים מה"בית", מחד, והמבנה ההיררכי של מדרג השיבוץ, מאידך, מביאים לכך שבחלק מהאתרים בצבא קיימת הלימה בין המיקום במבנה החברתי למיקום במבנה הצבאי. במילים אחרות, עצם השיבוץ בחלק מהאזורים המהווים "חוד החנית" או ה"חצר האחורית"

קשור למשתנים סוציו-דמוגרפיים (מעמד, מוצא). שיעורם הגבוה של חיילים המשרתים ביחידות אט"ל המוגדרים כ"אוקלוסיות ייחודיות" (בקבוצה זו נמנים מקבלי תשמ"ש, בעלי הקלות שירות, בעלי קה"ס וחילים בודדים) הוא עדות לזיקה הזו. בעבודה אחרת עסקתי במשמעות המפגש שבין הפריפריה הארגונית לפריפריה החברתית⁵, כשעמדתי על חויית השירות של המשרתים בתפקידי נהיגה ושירותי מחנה, המאופיינת בשביעות רצון נמוכה יחסית מהשירות, ותחושות רווחות יותר של שוליות וניכור. עמדותיהם של תומכי הלחימה ה"ג'ובניקים" משקפות במידה רבה את השוליות הכפולה הזו. במונחים של ששון לוי (2006), ההתנגדות שמבטאים חיילים אלה ביחס למערכת הצבאית היא פועל יוצא של מיקומם המעמדי, ויש בה סוג של מחאה חברתית כנגד השיח הרפובליקני המגדיר את הנאמנות למדינה על פי התרומה לקולקטיב: "באמצעות פרקטיקות ההתנגדות, החיילים מהמעמד הנמוך מציגים את השירות הצבאי לא כתרומה למדינה, אלא כחלק ממערכת של יחסי חליפין, שהעיקרון המנחה אותה הוא 'תרומה כנגד תמורה ראויה'... ההתנגדות של החייל להיות 'פראירי'... מביעה תפיסות של אי צדק מעמדי-חברתי..." (שם, עמ' 129).

תפיסת מקצועיות כבסיס לזהות צבאית - תפיסה חזקה של מקצועיות בלטה במיוחד בקרב ה"שותפים". משרתים אלה, ברובם טכנאים ומכונאים שלמדו במסלולים טכניים לפני השירות, תופסים את עצמם כבעלי מומחיות, וזהו עוגן משמעותי דרכו הם מגדירים את עצמם ומבססים את תביעתם למעמד שווה ערך ללוחמים. חשיבותה של תפיסת מקצועיות כבסיס לזהות תומכ"לית, מתחדדת לנוכח קבוצת ה"ג'ובניקים", החסרים את העוגן הזה. בהיעדר תפיסה של מומחיות/מקצועיות (ובהיעדר בסיסים חיוביים אחרים לזהות צבאית), הם חווים את שירותם במונחים של "עבודה שחורה" וניצול.

בין הגדוד למחנה - החיילים הנמנים עם "תומכי

4 מקור: מצגת "כוח אדם במערך הלוגיסטי", יוני 2009, אט"ל.

5 פומרנץ-זורין, ל. (2006). סקר עמדות משרתי חובה 2006, ענף מחקר, ממד"ה.

לחימה ביחידות קצה" משרתים במגוון של יחידות, החל בגדודים וכלה במחנות המאכלסים בשטחם מספר יחידות. בחינה זיהרה של מקומות השירות על פי החלוקה לקבוצות, מעלה כי בקרב הג'ובניקים מקום השירות הרווח הוא מחנה (כדוגמת צאלים או מחנה סירקין), בעוד שבקרב שתי הקבוצות האחרות מקום השירות הרווח הוא מסגרת יחידתית אינטימית יותר, כמו גדוד, מפח"ט או טייסת מבצעית. אין בכך לטעון לקשר סיבתי ישיר בין אופי היחידה ל"זהות הצבאית" (ניתן להניח כי מקום השירות משקף מכלול של גורמים, בחלקם כאלה שהפרט מביא איתו לצבא מה"בית", כמו פרופיל, מצב סוציו-אקונומי, ובחלקם שיקולי מיצוי של המערכת הצבאית), אך יש מקום להצביע על הקשיים הכרוכים בשירות בתנאי "בסיס סגור" עבור חיילים שאין להם מסגרת חברתית ו/או תעסוקה במשך השעות הארוכות שהם שוהים בבסיס.

לסיכום, בחינת הזהויות התומכ"ליות לאור הרצפים האלה, מלמדת כי ה"שותפים ללחימה" וה"ג'ובניקים" מסמנים שני קצוות: בעוד שה"שותפים ללחימה" תופסים את עצמם כקרובים ללחימה וכאנשי מקצוע, ה"ג'ובניקים" נמוכים בשני המימדים האלה. במילים אחרות, זהותם של ה"שותפים" נסמכת על שני בסיסים עיקריים - קרבתם המעשית ו/או התודעתית ללחימה ותפיסת המקצועיות שלהם. זהות ה"ג'ובניקית" היא ביטוי להיעדרם של עוגנים כאלה - בהיעדר משמעות חיובית לעשייה, השירות ביחידות קצה נחוה כעול חסר צידוק. זהות של "תומכים" מבוססת בעיקר על הקרבה ללחימה והשירות ביחידה יוקרתית, שמקנים משמעות חיובית לשירות, ופחות על העיסוק לכשעצמו.

סיכום ומשמעויות

הארגון הצבאי מגדיר בדרך כלל את הפרובלמטיקה של תומכי הלחימה במונחים של מוטיבציה והסתגלות - נעור מיחידות קצה נתפס כביטוי לחוסר מוטיבציה של הפרט, ועל כן הפתרון המוצע הוא תגמול למשרתים ביחידות האלה.

בעבודה זו ביקשנו לחרוג מהתבנית הצרה של "חוסר מוטיבציה-תגמול", ולהציג בפני מקבלי ההחלטות תמונה שבמרכזה עומדת חוויית השירות של חיילי חובה בתפקידים תומכי לחימה. סברנו כי הבנה של חוויית השירות התומכילי (מאפייני השירות, עמדות ביחס לשירות, סוגיות של משמעות והוקרה), תעשיר את הדיון הארגוני על תומכי הלחימה ותסייע בגיבוש כיווני פעולה אפקטיביים.

בחלקה הראשון של העבודה התייחסתי לשיח הארגוני הרווח בצה"ל על תומכי הלחימה ולהבנות הסוציולוגיות, ועמדתן על הפערים ביניהם: העיסוק הצבאי ממוקד בפרט (הבעיה היא מוטיבציונית, הפתרונות המוצעים מכוונים לרמת הפרט), בעוד שנקודת המבט הסוציולוגית מדגישה את ההיבטים המבניים שמעצבים את המערך תומך הלחימה ככזה הסובל מקשיי איש ומיצוי. על אף השוני בין שתי הפרדיגמות האלה, יש בשתיהן הסתכלות מאחדת על כל המערך, מימד חזק מאוד של הכללה וגם דטרמיניזם. נקודת המבט המבנית מספקת הסבר משכנע אבל לא מציעה פתרונות (כי המבנה הוא הכול והמבנה לא משתנה), ומצד שני, ניסיון העבר מלמד כי התמקדות ברמת הפרט, המתבטאת בתוכניות לעידוד מוטיבציה ושיפור הדימוי, אינה מבטיחה הצלחה.

המחקר הנכחי מציע הסתכלות מפרקת על תומכי הלחימה. המתודה האיכותנית הבלטיה את השונות הרבה בתוך מה שמכונה "תומכי לחימה". זו שונות שמובנית במערך הזה מעצם הגדרתו, אבל למפגש הבלתי אמצעי עם הנציגים שלה יש אפקט ייחודי. הדבר הבולט שעלה באופן מידי בקבוצות המיקוד היה ריבוי המימדים שבהם נבדלים החיילים: התפקיד שבו הם משרתים (טכני, לוגיסטי, כ"א, קשר, פקידות, מודיעין), האופן שבו הגיעו לתפקיד (נערו מלחימה או תומכילי מקוריים, בוגרי הכשרות צבאיות או מסלולים קדם צבאיים), האופן שבו הם מגדירים את עצמם - איזו משמעות הם עושים למונח תומך לחימה? למי הם משווים את עצמם? האם הם מקבלים את ההגדרות וההבחנות הפורמליות?

ההסתמכות הרבה על יכולות וכישורים שמביאים המתגייסים מה"בית" מחד, והמבנה ההיררכי של מדרג השיבוץ מאידך, מביאים לכך שבחלק מהאתרים בצבא קיימת הלימה בין למיקום במבנה הצבאי

ההבחנה בין קבוצות של תומכי לחימה מאפשרת לקיים דיון מנקודת מוצא שונה - לא עוד "תומכי לחימה בקצה" כמקשה אחת לא מובחנת, כי אם קבוצות שונות של משרתים שיש להם מאפיינים, ציפיות וצרכים ייחודיים. גישה זו, המבליטה את המגוון והשונות המתקיימים בקרב מי שמכונים "תומכי הלחימה" מעמידה בסימן שאלה את התועלת שיש לקטגוריה הכוללת הזו בהיבטים של ניהול כ"א. דוגמה מובהקת לעמימות הזו היא העובדה שלקבוצות המיקוד הגיעו גם חיילים המשרתים בתפקידי שלישות וכ"א בבסיסי חיל הים⁶. חיילים אלה, מבחינת מאפייני שירותם ומשימותיהם, אינם נבדלים במאום מהמשרת העורפי הטיפוסי ב"משולש הברזל", וכך גם הם תופסים את עצמם. העובדה שגם הם נחשבים ל"תומכי לחימה ביחידות קצה" (לפחות בעיני מפקדיהם או הגורם השלישתי ששלח אותם), מדגימה עד כמה רחבה ההגדרה הזו. עמימות זו מלמדת כי בהקשר של מדיניות לצמצום הנשר, נדרשת הגדרה ברורה יותר של התפקידים הבעייתיים לאיוש. ביחס לסוגיית התמריצים, השונות הרבה

6 הזימון לקבוצות המיקוד הופץ על ידי חטיבת תומכילי לגופי כ"א בזרועות. הוגדרו בו הקריטריונים לפיהם יש לזמן את החיילים (מקצוע/מערך, סביבת השירות).

חווים בין שירות לא משמעותי לבין תנאי שירות תובעניים. בעוד שעבור החיילים ה"שותפים" תנאי השירות הקשים (טוטליות, תרונות) מהווים תשתית לתבוע יחס שווה לזה של הלוחמים, הרי שעבור ה"ג'ובניקים", שאינם תופסים את עצמם כשותפים לפעילות המבצעית, מדובר בעול

קריאת התיגר של ה"שותפים ללחימה" על המושג "לוחם" כפי שהובנה בצה"ל לאורך השנים. מעניין להשוות בין קריאת התיגר של תומכי הלחימה על מושג הלחימה, המתמקדת במידה ה"סיכון", לזו שבאה מכיוון מקצועות שדה הקרב העתידי (שק"ע) והמתמקדת במידה ה"הרג". מערכת

מיותר וחסר הצדקה. החיילים האלה, המדברים על שירותם במושגים של יצול ו"עבודה שחורה", מעמידים בפנינו מראה של "צבא הכפייה" - זהו שירות חובה שאינו מזכה את המשרתים במסגרתו בתגמולים חומריים או סימבוליים, מצד אחד, אך הוא תובעני ונוקשה מבחינת תנאי השירות שהוא מכתב. בניגוד ל"תומכים", ה"ג'ובניקים" מתנגדים למיקום כפוי הטובה של ה"תומכ"ל" שבו הציבו אותם, ומבקשים להיחלץ ממנו למחוזות העורפיים של השירות, שם, לתפיסתם, ישרתו בתנאים ההולמים את שוליותם. הקושי העיקרי של חיילים אלה הוא, כאמור, תנאי השירות. נשאלת השאלה, באיזו מידה ניתן להקל עליהם בהיבטים האלה, וכך לשמר אותם ביחידות. דוגמה מובהקת למהלך שנועד להקל על תנאי השירות של חיילי חובה, הוא השינוי בתנאי השירות של נהגים במרכז הובלה. בשנתיים האחרונות הונהג במרכז הובלה "מודל שירות הנהג", במסגרתו הנהגים משרתים ארבעה ימים בשבוע, כאשר היום החמישי המוגדר

"רואה-יורה" המופעלת על ידי תצפיתניות, כלי טיס בלתי מאוישים ו"לחימה ברשת" הם דוגמאות למעגל הולך ומתרחב של תפקידים חדשים - לוחמה מגד, לוחמת סייבר - שמבצעים "הרג" (במקרה של לוחמת רשת זו תקיפה של מערכות חיוניות לאויב), אך הם נטולי סיכון, שכן בעלי התפקידים האלה מרוחקים מאזור הקרבות. תפקידים אלה מערערים על מושג הלחימה המסורתי, שכן הם מפרקים את הזיקה המוכרת בין הרג לסיכון, ובכך מציבים מודל לוחם חדש עם אתוס אלטרנטיבי - תחכום טכנולוגי, יעילות וחיסכון בחיי אדם, המתחרה באתוס ההקרבה של הלחימה המסורתית. המוכוונות הארגונית לשק"ע, כפי שבאה לידי ביטוי בהקמת גופים ייעודיים לנושא ("פיקוד סייבר"), מסמנת את הכוון שיש לקריאת התיגר המתמקדת במידה ה"הרג".

גם החיילים שכיעתי כאן "ג'ובניקים" מעמידים בפני המערכת הצבאית תביעה לשנייה. במקרה שלהם הם מבקשים לצמצם את הפער שהם

בתוך עולם התומכ"ל מעמידה בסימן שאלה את האפקטיביות של מודל התמרוץ הכללי. הבנה נוספת העולה מהמחקר היא ש"לא על התמרוץ לבדו" - ישנן קבוצות של משרתים (אלה שכיעתי כאן "תומכים") שמוצאות משמעות בשירות גם ללא תמריצים חומריים, בעוד שאחרים, כמו ה"שותפים" וה"ג'ובניקים", תובעים דברים אחרים, שאינם חומריים, בין אם מדובר בתביעה להקלת תנאי השירות או בתביעה להוקרה ולמעמד שווה ערך לזה של הלוחמים. מבחינה זו מדהימה העובדה שתמריצים (בחלקם חומריים, כמו מענקים כספיים, בחלקם סימבוליים, כמו תעודת לוחם) נתפסים על ידי הצבא כאמצעי היחיד להגברת האטרקטיביות של שירות לא קרבי ביחידות קצה, ודווקא חיילי החובה מזכירים לנו שתמריצים זה לא הכול. מכאן, שהניתוח המוצע כאן פותח פתח לכיווני עשייה אחרים, שונים מאוד מאלה המקובלים כיום. הם עשויים לעזור ויכוח עקרוני, שכן יש בהם משום אתגור של המצב הקיים (שבמובנים רבים אחרים נתפס כחיובי ופונקציונלי), אך אם מבקשים באמת ובתמים לעמוד על מורכבות השירות התומכ"לי ולפעול לשיפור המצב הקיים, לא ניתן להתעלם מהם.

נראה כי הסוגיה הטעונה ביותר נוגעת לקבוצת ה"שותפים ללחימה"; חיילים אלה תופסים עצמם כשותפים מלאים למשימה המבצעית, ועל כן מערערים על ההבחנה החדה בינם לבין מי שמוגדרים לוחמים. תביעתם של חיילים אלה לשוויון בינם לבין הלוחמים אינה (רק) תביעה חומרית - הסימון שלהם כתומכי לחימה מנשל אותם, לתפיסתם, מההכרה וההוקרה העמורים, במצב העניינים הנוכחי, רק ללוחמים. התביעה שלהם היא מהפכנית, משום שהיא מבקשת לשנות את הקריטריונים המסורתיים המשמשים להבחנה בין קבוצות של משרתים. משרתים אלה מבקשים להחליף את ההבחנה בין לוחמים ללא לוחמים, המבוססת על קריטריונים של "מגע ישיר עם האויב" (מגלם את יכולת ההרג) ו"קרבה לשדה הקרב" (המגלם את רמת הסיכון), בהבחנה המבוססת על קריטריון התפקיד לביצוע הקרבי והקרבה ללוחמים. האמירה "ברמה + אין צורך בהגדרת תומכ"ל, זה אותו דבר", מבטאת בתמציתיות את

**המחקר הנוכחי מציג
הסתכלות מפרקת
על תומכי הלחימה.
המתודה האיכותנית
הבליטה את השונות
הרבה בתוך מה שמכונה
"תומכי לחימה"**

בקשר לתנאי השירות מתנהלים ממילא* כך שהסדרה שתקבע "גבולות גזרה" וקווים מנחים עשויה לסייע למפקדים לשמר את החיילים ביחידות ולהפחית את הצורך ב"הסדרי שירות" לא רשמיים, שלעתים יש בהם משום ביזוי של "ערך השירות".

מקורות

חזום, רונן. (2009). **הטירונות של צבא העם, בתוך: סוציולוגיה של צבא העם, בן אליהו הדס ולרר זאב (עורכים). המרכז למדעי ההתנהגות, צה"ל.**

לרר, זאב, ובן אליהו, הדס. (2009). **צבאות העם: מבנה, זהויות ופיקוח. בתוך: סוציולוגיה של צבא העם, בן אליהו הדס ולרר זאב (עורכים). המרכז למדעי ההתנהגות, צה"ל.**

ספראי, מוטי. (2003). **אפיון אפיקי הפטור משירות סדיר, ענף מחקר, ממד"ה.**

ספראי, מוטי. (2005). **קצונת החובה בצה"ל: מגמות ארגוניות, ענף מחקר, ממד"ה.**

פומרנץ-זורין, לימור. (2006). **סקר עמדות משרתי חובה 2006, ענף מחקר, ממד"ה.**

פומרנץ-זורין, לימור. (2005). **שירות חובה דיפרנציאלי: נקודת המבט של המשרתים, ענף מחקר, ממד"ה.**

פישר, שרון. (2005). **מתומך לחימה לשותף בלחימה - לקחים מעידן העימות המוגבל, בין הזירות, 4, 17-26.**

פישר, שרון. (2003). **זירת תומכי הלחימה - מיפוי ראשוני, מסמך לר' אט"ל.**

ששון לוי, אורנה. (2006). **זהויות במדים - גבריות ונשיות בצבא הישראלי, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים.**

8 נושא זה של מר"מ ומיקוח בין חיילים למפקדים עלה בעוצמה רבה בקבוצות המיקוח בבה"ד 20, שם, כך נדמה, זהו "שם המשחק".

כ"יום תמורה" הוא סוג של תמריץ המבטא הערכה לשירותם הקשה. הדוגמה של מרכז הובלה היא מאלפת, שכן אחוזי נשר גבוהים ולקויי שירות אפיינו את המרכז לאורך שנים, עד כי הפכו להיות חלק מההגדרה של מקצוע הנהג בצה"ל. מאפייני החיילים ששובצו לתפקיד הנהיגה (אוכלוסיות פריפריאליות מבחינת מעמד סוציו-אקונומי, ותק בארץ, נתוני איכות) ותנאי העבודה המכבידים (חוסר ודאות של הנהגים לגבי המשימות הצפויות להם ושעת הסיום, היעדר הווי חברתי), נתפסו ככורח המציאות וככאלה שאין אפשרות להשפיע עליהם, והמפקדים התמודדו עם התנגדות החיילים בכלים משמעתיים או ת"שיים. המהלך שיזם מפקד המרכז דאז, אל"ם רונן וולף, משלב בין האינטרס הארגוני לעמוד במשימות ההובלה, לצד התחשבות בקשיי המשרתים והעברת מסר של אכפתיות והערכה לשירותם. נראה כי אם ניתן היה להקל על תנאי השירות של נהגים, קל וחומר שאפשר לנהוג כך גם ביחס לתפקידים אחרים. כך למשל, מומלץ לבחון האם יש הצדקה אמיתית לחייב חיילים שגרים בקרבת הבסיס ללון בו בקביעות ("בסיס סגור"), האם זהו צורך מבצעי או שזה הנהג החל על הלוחמים שמשרתים באותה יחידה והוא מוחל באופן אוטומטי גם על הלא לוחמים? היבט אחר שיש לתת עליו את הדעת הוא העומס המוטל על חיילי חובה, בין אם מדובר בריבוי משימות מקצועיות או בריבוי תורנויות. חוויית הניצול של ה"ג'ובניקים", שחלקם חשים כי המערכת "סוחטת" אותם ככל יכולתה, היא תעודת עניות ל"צבא העם".

מהלכים מעין אלו יכולים להתבצע ברמה מקומית על ידי מפקדי היחידות, או כהנחיה אכ"אית, אך הם מחייבים גמישות ונכונות להיפרד מדפוסים שהתקבעו ונתפסים כמובנים מאליהם. עם זאת, משאים ומתנים בין חיילים ומפקדיהם

7 מן הראוי לציין שהסדרי שירות שונים קיימים גם היום, העיקריים שבהם: הסדר של שבוע-שבוע לטבחים ולמאבטחי מתקנים, ועבודה במשמרות של שש שעות בתפקידים מסוימים. הסדרים אלה מעוגנים בפקודות ואינם בבחינת יוזמה מקומית.